

Orpana 2/2009

Tampereen seudun sukututkimusseura

Julkaisupäivä 14.9.2009

Toimitus: Johanna Kurela
Taitto: Tmi Lehtiapu, Ylöjärvi
Painatus: Esaprint, Tampere

ISSN 0359-128X

Seuran osoite

Tampereen seudun sukututkimusseura ry
Kuoppamäentie 34 B 18
33800 Tampere

Seuran tilinumero

Nordea Tampere 114630-7209098

Seuran www-osoite

www.tamsuku.fi

Sähköpostiosoitteet

seura@tamsuku.fi
Hallitusten jäsenten ja toimihenkilöiden
sähköpostiosoitteet ovat muotoa
etunimi.sukunimi@tamsuku.fi.

**Seuraava Orpana ilmestyy 11.1.2010.
Siihen tarkoitettujen artikkeleiden on
oltava perillä viimeistään 23.11.2009.**

HALLITUS JA TOIMIHENKILÖT

Tiedot voimassa kevään 2010 vuosikokoukseen asti. Hallituksen jäsenet merkitty tähdellä.

Puheenjohtaja

Raine Raitio *
puh. 050 553 6863

Sihteeri

Hilja Toivio *
Kuoppamäentie 34 B 18
33800 Tampere
puh. 050 593 1832

**Jäsenasiat, osoitteenmuutokset,
uudet jäsenet**

Riitta Kuukka
Arkkitehdinkatu 26 A 15
33720 Tampere
puh. 0400 622 465

Varapuheenjohtaja, ohjelma-asiat

Tiina Miettinen *
Nahkatehtaankatu 7 B 41
33270 Tampere
puh. (03) 344 4599

Rahastonhoitaja

Marja Laine *
Sillansalmentie 17 A
36240 Kangasala
puh. 040 552 7267

Retket

Jukka Sirén
Hirvenojantie 12
36200 Kangasala
puh. 050 337 7860

Webmaster

Heikki Nurmi *
Koiramäenkatu 19
33580 Tampere
puh. (03) 364 7487

Orpanan toimitus

Johanna Kurela *
Sorsapuisto 1 A 10
33500 Tampere
puh. (03) 261 2292

Julkaisujen myynti ja tilaukset

Irma Vainio
Sammonkatu 13 C 66
33540 Tampere
puh. 050 561 8266

Puheenjohtajan palsta

Mukavat ja mielenkiintoiset aatelisherrat

Menneiden vuosisatojen aatelisherrat voivat vaikuttaa monta sataa vuotta kuolemansa jälkeen hyvinkin voimakkaasti jälkeläistensä keskuudessa. En kuitenkaan tarkoita geeniperimää tai sitä, että he kummittelisivat kotikonnuillaan – joskin niitäkin tarinoita kerrotaan – vaan aivan muuta. He voivat toimia osaltaan meidän kunkin itsetunnon kohottajina.

Meillä jokaisella on omat syyt, miksi teemme sukututkimusta. Olipa syy mikä tahansa sukututkimus on myös paljolti matkaa omaan itseemme. Selvittellessämme esi-isiemme vaiheita tulemme selvittäneeksi samalla, keitä me olemme ja millaisen juuriston varassa seisomme. Joidenkin sukututkijoiden tavoitteena tuntuu olevan juuriston lajittelu jyyiin ja akanoihin eli he haluavat löytää vain kuuluisia esivanhempia. Erityisen haluttuja esi-isiä näyttävät olevan aateliset. Ja mukavahan heitä onkin löytää esi-isien joukosta, mutta he ovat yleensä vain osa sukupuutamme.

Kreivilliset ja vapaaherralliset juuret voivat kummasti kohottaa mielialaamme ja näkemystämme itses-
tämme. Koemme olevamme arvokkaampia, kun polveudumme aatelissuvusta tai kuninkaallisista. Olen myös jäänyt miettimään, eivätkö sukututkijat huomaa tai halua nähdä, että aateliset ovat samanlaisia ihmisiä kuin alempisäätyisetkin. Voidaankin kysyä, ovatko valta ja rikkaus sokaisseet osan sukututkimuksen harrastajista?

Toisinaan itsetuntonne kohottajiksi näyttävät riittävän vain pelkät komeat nimiluettelot. Bongaillessamme menneisyyden mahtimiehiä ja sotasankareita unohdamme heidän elämänsä. Mitä muuta he olivat kuin komean tittelin omistavia herroja? Entä mihin unohtui mennyt aikakausi ja ympäröivät puitteet min-
kä keskellä esi-isämme elivät.

Otan yhden esimerkin. Joku saattoi ihmetellä alkukesästä tekemällämme Ruotsin matkalla, miksi meille kerrottiin Ruotsin Ritarihuoneella talon arkkitehtuurista ja sen rakentamisvaiheista. Eikö sukujen esitte-
leminen olisi ollut paljon keskeisempää ja tärkeämpää? Aikaa näytti tuhlautuvan toisarvoiseen. Vai oliko sittenkään kysymys turhasta tiedosta?

Väittäisin, ettei näin ollut. Jo pelkkänä rakennuksena Ritarihuone ilmentää jotain olennaista aatelistos-
ta ja sen ajattelusta. Suuri rakennus kuvaa aateliston valtaa ja komeat puitteet sen mahtavuutta. Pelkkä
toimintamallio voi siis kertoa paljon toimijoiden tavoitteista ja siitä, miten he itse
näköivät tai halusivat nähdä itsensä.

Meidän on hyvä muistaa, että muodostaaksemme oikeanlaisen kuvan esi-isiem-
me elämästä tarvitsemme tietoa myös ympäröivästä yhteiskunnasta. Asiakirjo-
jen lisäksi myös esineet ja rakennukset voivat kertoa meille menneisyydestä, jos
vain haluamme pysähtyä niiden äärelle. Samalla meidän on uskallettava katsoa
myös arvonimien taakse. Hieno titteli voi toisinaan kätkeä taakseen paljon sel-
laista, josta emme pidä.

Raine Raitio

Kansikuva: Retkiseurue kerääntyneenä Ruotsin Ritarihuoneen rappusille yhteiskuvaan. Kuvan etualalla retken johtajana toiminut Jukka Sirén vaimonsa Leenan kanssa. – Kuva Hilja Toivio.

Seuran *30*-vuotisjuhlan tapahtumia

Juhlaseminaari Vapriikissa 7.11.2009

Tampereen seudun sukututkimusseura ry järjestää 30-vuotisjuhlansa kunniaksi ainutlaatuisen digiseminaarin Vapriikissa lauantaina 7.11.2009 klo 10–14.

Tule mukaan kuuntelemaan, mitä kaikkea arkistomateriaalia on jo saatu internetiin ja mitä sinne on vielä tulossa! Seminaarissa kootaan yhteen se, mitä kaikkea Suomessa on tehty ja ollaan tekemässä historiaan ja sukututkimukseen liittyvien lähdeaineistojen saamiseksi sähköiseen muotoon. Luennoijat antavat paitsi kattavan katsauksen suku- ja historiantutkijaa kiinnostavan lähdeaineiston digitointihankkeiden tilanteesta myös käytännön vinkkejä siitä, miten digitoitua aineistoa voi parhaiten hyödyntää.

Luennoitsijat:

- Kansallisarkiston kehittämispäällikkö István Kecskeméti esittelee Suomen asutuksen yleisluetteloa internetissä sekä kertoo Kansallisarkiston tulevista lähdeaineistojen digitointihankkeista
- Suomen sukuhistoriallinen yhdistyksen puheenjohtaja Sami Lehtonen esittelee SSHY:n digitointihankkeita
- Suomen Sukututkimusseuran toiminnanjohtaja P. T. Kuusiluoma tuo Suomen Sukututkimusseuran näkemyksen ja toiveet lähdeaineistojen digitointiin sekä kertoo SSS:n digitointihankkeista.
- Projektipäällikkö Jouni Keskinen Tampereen yliopiston historiatieteen ja filosofian laitokselta kertoo Finnen Säätiön rahoittamasta RAHAD-projektista ja esittelee sen alaisuudessa digitoituja sukututkimusta ja historiantutkimusta hyödyttäviä lähdeaineistoja

Seminaariin on vapaa pääsy mutta osallistujamäärä on rajoitettu. Ilmoittautumiset jäsenilloissa tai sähköpostitse osoitteeseen hilja.toivio@tamsuku.fi. Ei puhelinilmoittautumisia.

Juhlaseminaari

Museokeskus Vapriikin auditoriossa
lauantaina 7.11.2009 klo 10–14

Seuran **30**-vuotisjuhlan tapahtumia

Juhlapäivä lauantaina 10.10.2009

Tampereen seudun sukututkimusseura ry täyttää tänä vuonna 30 vuotta. Juhlavuoden tapahtumat huipentuvat lauantaina 10.10.2009 Vanhalla kirjastotalolla (Keskustori 4) vietettävään juhlapäivään, joka alkaa kaikille avoimella Tutustu sukututkimukseen -tilaisuudella. Sitä seuraa ainoastaan jäsenillemme ja kutsuvieraille tarkoitettu kahvitilaisuus. Juhlapäivä päättyy iltatilaisuuteen ravintolassa.

**SYDÄMELLISESTI TERVETULOA
MUKAAN JUHLIMAAN 30-VUOTIASTA
SUKUTUTKIMUSSEURAAMME!**

**Tutustu sukututkimukseen -tilaisuus kaikille kiinnostuneille
Vanhan kirjastotalon luentosalissa klo 12.00–14.30**

- ☞ tietoa sukututkimuksesta ja sen aloittamisesta
- ☞ myynnissä mm. kirjallisuutta
- ☞ suomalaisen sukututkimuksen isän Jalmari Finnen (1874–1938) elämästä kertova näyttely
- ☞ paikalla myös itse Jalmari Finne!

**Juhlakahvit jäsenistölle ja kutsuvieraille
Vanhan kirjastotalon luentosalissa klo 14.30–16.30**

- ☞ onnittelujen vastaanotto
- ☞ juhlakahvit
- ☞ mikki kiertää – muisteluksia seuran 30-vuotiselta taipaleelta
- ☞ mukavaa yhdessäoloa

Iltatilaisuus sukututkijoille ravintolassa klo 18 alkaen

Juhlaillallinen omakustannushintaan myöhemmin ilmoitettavassa ravintolassa.

Lisätietoa internetissä osoitteessa www.tamsuku.fi ja jäsenilloissa.

Ennakkoilmoittautuminen jäsenilloissa tai sähköpostitse osoitteeseen hilja.toivio@tamsuku.fi. Ei puhelinilmoittautumisia.

Rajoitettu osallistujamäärä.

**Tämänvuotiseksi
matkakohteeksemme valit-
simme Ruotsin historian kehdoksi
kutsutun Mälarenjärven ympäristön,
mihin kävimme tutustumassa kesäkuun 2009 alussa.
Retkemme pääasiallisina vierailukohteina olivat Ruotsin
suurvaltakauden linnat.**

Kuva: Hilja Toivio

Tyresön linna edustaa Ruotsin kansallisromanttista tyyliä 1600-luvulta. Valtioneuvos Gabriel Oxenstiernan rakennuttaman linnan viimeinen yksityisomistaja oli markiisi Claes Lagergren. Hän asui tässä noin 130 huonetta käsittävässä rakennuksessa vaimonsa ja kolmen poikansa kanssa. Linna siirtyi Lagergrenin kuoltua Nordiska museetille ja se on ollut yleisölle avoinna vuodesta 1932.

Retkellä Ruotsissa linn

Puistokävelyllä aamun hiljaisuudessa

Tukholman etelälaidalla sijaitsevaa Skogskyrkogårdenin hautausmaata pidetään yhtenä modernin arkkitehtuurin tärkeimmistä saavutuksista. Arkkitehtien Erik Gunnar Asplundin ja Sigurd Lewerentzin vuonna 1914 suunnittelema hautausmaa kuuluu nykyisin Unescon maailmanperintöluetteloon. Kokonaisuuteen kuuluu myös useita siunauskappeleita.

Tälle 102 hehtaaria käsittävälle alueelle tehdään vuosittain noin 3 000 hautausta. Nykyisin yli 90 % tehtävistä haudoista on polttohautauksia. Hautausmaa on kaikille avoin ja sinne voidaan haudata kaikki vainajat riippumatta vainajan uskonnollisesta katsomuksesta.

Eräs hautausmaan erikoisuuksista on 1900-luvun alkupuolella käytössä ollut lasten hautausmaa. Nykyisin kaikki vainajat haudataan perhehautoihin. Hautausmaalta löytyi myös taiteilijakukku, jonne oli haudattu muiden muassa näyttelijä Greta Garbo.

Komea ja edustava Tyresö

Hautausmaalta matkamme jatkui Tukholman ulkopuolelle Tyresön linnaan. 30-vuotisen sodan jälkeen rakennettiin palatseja, jotka korostivat Ruotsin suurvalta-asemaa. Tyresö on noin 130 huonetta käsittävä ja lähes neljäsataa vuotta vanha linna. Rakennus oli 1930-luvulle saakka yksityisasunto, jonka jälkeen se avattiin museona. Nykyisin linnan siipirakennuksista toinen on vuokrattu kylpylälle ja toisessa toimii ravintola.

Tyresö oli aluksi vaatimaton linnamainen asuinrakennus, ei mikään palatsi. 1770-luvulla rakennuksessa tehtiin suuri muutos ja linnakkeentyylinen linna muuntautui tyylliltään kustavilaiseksi. Rakennuksen pohjakerroksessa on kuitenkin vielä nähtävissä jäänteitä 1600-luvulta. Tämän vaikuttavan rakennuksen ympärille rakennettiin Ruotsin ensimmäinen englantilaistyylinen puisto.

Linnan varhaisimmista omistajista mainittakoon Maria Sofia de la Gardie, joka sai sen aikanaan huomenlahjaksi. Maria Sofian muotokuva on vie-

läkin linnan seinällä, ja muotokuvien joukossa on myös vanhin Juhana III:ta esittävä maalaus. Kierroksellamme näimme myös alkuperäisen Kustaa Vaasaa esittävän muotokuvan.

1800-luvulla Tyresöllä oli useita omistajasukuja, kunnes markiisi Claes Lagergren osti tilan. Lagergren oli toiminut aiemmin paavi Leo XIII:n kamariherrana, ja 35-vuotiaana hänet korotettiin markiisiksi. Hän tapasi Roomassa suuren rakkautensa, amerikkalaisen Caroline Russellin, ja he muuttivat yhdessä Ruotsiin 1800-luvun lopulla. Aviopari hankki vuonna 1892 asunnokseen Tyresön, joka käsitti tuolloin linnan lisäksi myös koko nykyisen Tyresön kunnan.

Claes Lagergren oli kääntynyt paavia palvellemaan katoliseksi. Tyresön linnassa on oma kappeli, jossa pidettiin Lagergrenien aikana viikottain katoninen messu. Oppaamme mukaan Lagergren oli kuitenkin sielultaan ranskalainen. Perheen kansainvälisyydestä kertonee myös se, että linnan kirjastoon kuuluu 12 000 kirjaa, jotka ovat useilla eri kielillä: ruotsiksi, ranskaksi, latinaksi jne.

Isäntäväki eli hienostunutta elämää ja isäntä oli tarkka käytöstavoista. Esimerkiksi perheen kolme poikaa söivät 11–12-vuotiaaksi asti keittiössä. Vasta sen jälkeen he saattoivat tulla aterioimaan vanhempiensa kanssa.

Markiisin aikana linnassa ei ollut sähköjä vaan valoa antoi öljylamppu. Hänellä oli kuitenkin käytössään monia muita aikakauden uutuuksia, kuten Bell-puhelin. Vuonna 1905 linnaan asennettiin lämpöpatterit. Seuraavana vuonna linna sai uuden puhelimen paikallispuheluja varten ja toisen puhelimen ulkomaanpuheluja varten.

Claes Lagergren kuoli vuonna 1930. Hän oli testamentannut linnan puistoinen Nordiska museetille. Pojat eivät jääneet kuitenkaan perinnöittä vaan he perivät koko ympäröivän kunnan.

Linnasta jatkoimme takaisin Tukholmaan Riddarholmin kirkkoon, joka on Ruotsin kuninkaallisten hautakirkko. Kirkko on valmistunut noin vuonna 1300 ja sen lattia koostuu nykyisin noin 200 hautapaadesta. Kirkkoon on haudattu ensimmäisenä kuningas Maunu Ladonlukko (k. 1290), ja muista haudatuista mainittakoon 30-vuotisesa sodassa Lützenin taistelussa 1632 kaatunut kuningas Kustaa II Aadolf. Vuodesta 1807 kirkko on ollut ainoastaan hauta- ja muistokirkko, eikä siellä järjestetä enää säännöllisesti jumalanpalveluksia.

Ruotsin Ritarihuone

Eräs ryhmämme erityisiä kiinnostuksen kohteita olivat Ruotsin Ritarihuoneen vaakunakokoelmat. Ruotsin Ritarihuoneen kaltaisia ritarihuoneita on vain kaksi, joista toinen on Suomessa. Ritarihuonerakennus on kokonaan yksityisomistuksessa ja sitä hoitaa Ruotsin aatelisto. Valtio ja kunta eivät tue sen toimintaa mitenkään.

Ritarihuone rakennettiin valtiopäivien kokoontumistilaksi. Säädyt kokoontuivat omissa kokouksissaan, ja tätä varten piti saada oma kokoontumispaikka. Merkittävällä tavalla asian etenemiseen vaikutti valtakunnan kanslerina ja kuningatar Kristiinan holhoojahallituksen päämiehenä toiminut Axel Oxenstierna (1583–1654).

Ritarihuonetta rakennettiin 33 vuoden ajan vuosina 1641–1674. Valmistuessaan rakennus oli

asta linnaan

Kuva: Hilja Toivio

Skogskyrkogårdenin hautausmaa on kuulunut Unescon maailmanperintöluetteloon vuodesta 1994. Se on ollut mallina lukuisille hautausmaille ympäri maailmaa.

kolmanneksi suurin rakennus Tukholmasa. Sen tarkoituksena olikin näyttää Ruotsin vallan suuruutta.

Neljäsäädynmuodostamat valtiopäivät jatkuivat peräti 431 vuotta aina vuoteen 1866 saakka. Yhteiskunnan muuttuessa säätyvaltiopäivät kävivät vanhanaikaisiksi. 1860-luvulla annettun uuden perustuslain ja valtiopäiväasetuksen myötä Ruotsin aatelisto menetti poliittisen vallan ryhmänä ja sen privilegiot poistuivat. Tämä ei kuitenkaan lopettanut Ritarihuoneen toimintaa. Ritarihuone oli ja on edelleen aateliston oma rakennus.

Tukholman keskustassa Riddarholmin saarella sijaitseva Riddarholmin kirkko on Ruotsin vanhimpia rakennuksia. Se on Ruotsin kuninkaallisten hautauskirkko. Siellä on myös Serafiimiritarikunnan, Ruotsin vanhimman ansiomerkkiritarikunnan edesmenneiden jäsenten vaakunat. Niiden joukossa on mm. ritarikuntaan kuuluneiden Suomen presidenttien – esimerkiksi Mannerheimin, Paasikiven ja Kekkonen – vaakunat.

Kuva: Hilja Toivio

Vain miehet saattoivat saada aatelisarvon

Ruotsin aatelistolla on kolme kategoriaa kuten Suomessakin: kreivilliset suvut, vapaaherralliset suvut ja suurimpana ryhmänä aatelisto, jolla ei ole erillistä titteliä.¹ Ainoastaan mies saattoi kohota aatelissätyyn, naisia ei aateloitu. Nainen saattoi aateloitua ainoastaan avioliiton kautta. Kaikkialla käytäntö ei kuitenkaan ole sama, vaan esimerkiksi Englannissa on mahdollisuus aateloita myös naisia.

Aateloitaessa henkilö sai vain aateliskirjan, ei rahaa, maaomaisuutta tai muuta sellaista. Aatelointi toi kuitenkin hänelle aatelmiehelle kuuluvat etuoikeudet. Tämän jälkeen aatelissuku voitiin introdusoida eli ottaa Ritarihuoneeseen. Introdusointi oli mahdollista vain jos henkilö asui Ruotsissa.

Tämän jälkeen aateloitu sai ottaa osaa valtiopäiviin. Samalla hän sai olla myös valtiopäivämies elämänsä loppuun asti. Aatelmiehen kuoleman jälkeen tehtävän peri hänen poikansa.

Ruotsissa on viimeksi myönnetty aatelisarvo vuonna 1902. Nykyisin tämä ei ole enää mahdollista, sillä 1.1.1975 jälkeen kuningas ei ole voinut enää aateloita.

Ritarihuone palvelee joka päivä

Ruotsin Ritarihuone kirjastoiineen ja arkistoiineen on avoinna joka päi-

vä. Palvelu ei maksa kävijöille mitään. Noin 80 % kävijöistä on ulkomaalaisia. Ritarihuoneen tiloja voi vuokrata myös erilaisia tilaisuuksia varten.

Ritarihuoneella työskentelee nykyisin kymmenen työntekijää. Heidän tehtävänä on mm. Ritarihuoneen rakennuksen ja muun omaisuuden hoito. Hoidettava omaisuus käsittää kaikkiaan noin 2,5 miljardia kruunua, jonka koroilla aatelisto tukee taloudellisesti jäsenistöään mm. jakaen vuosittain stipendejä noin 40–50 miljoonaan kruunun edestä.

Ritarihuoneen henkilökunnalle kuuluvat myös erilaiset sukututkimuskysymykset. Juhlasalin seinillä on yhteensä 2 330 vaakunaa. Osa näistä aatelissuvuista on jo sammunut. Ruotsissa on nykyisin noin 600 aatelissukua, joihin kuuluu noin 22 000 henkilöä. Ritarihuone vastaa aateliskalenterista ja ritarihuoneen arkistosta. Kolmantena tehtävänä henkilökunnalla on yhteydenpito ympäristöön.

Hämärissä saleissa taskulampun valossa

Vietettyämme yön Globen-areenan vieressä sijaitsevassa Hotelli Globenissa jatkoimme matkaamme 900-luvulla perustetun Ruotsin vanhimman kaupungin Sigtunan kautta Skoklosterin miljöömuseoon. Rakennus on monessa mielessä hyvin merkit-

Kuva: Hilja Toivo

Kuningas Kustaa II Aadolf perusti Ruotsin ritarihuoneen 1626. Tällöin ritarihuoneelle introdusoitiin silloiset keskiajalta peräisin olevat aatelissuvut ikäjärjestyksessä. Aatelistolle rakennettiin valtiopäiviä varten omat kokoontumistilat Tukholman nykyiseen Vanhaan kaupunkiin. Vuonna 1674 valmistuneen rakennuksen juhlasalin seinille on ripustettu yli 2300 aatelisvaakunaa.

tävä. Ensinnäkin se on suurin Ruotsiin rakennettu yksityispalatsi kautta aikojen. Toiseksi talon irtaimistoon kuuluu huomattavan paljon suurvalta-kaudelle ajoittuvaa esineistöä ja sen interiööri on monilta osin hyvin säilynyt.

Skoklosterin linnan paikalla sijaitsi aikoinaan luostari. Kun Kustaa Vaasa otti kirkon omaisuuden haltuunsa, luostari purettiin. Vuonna 1611 saksalais-balttilainen Herman Wrangell sai luostarinieimen, jonne hänen poikansa Carl Gustav Wrangell rakennutti linnan palattuaan kolmikymmenvuotisesta sodasta 1600-luvun puolivälissä. Nelikerroksinen Skokloster on rakennettu edustuslinnaksi ja se pyrkii osaltaan näyttämään Ruotsin suurvalta-kauden mahtia.

Linna periytyi Wrangellin tyttärelle ja tämän miehen kautta Brahe-suvulle, jolla se oli 1930-luvulle saakka, jolloin talo siirtyi naiskantaiselle sukuhaaralle ja von Essen-suvulle. Vuonna 1967 Ruotsin valtio osti linnan.

Rakennus tekee vierailijaan mykistävän vaikutuksen miljöineen, tauluineen ja muine esineineen sekä kattomaalauksineen. Vanhimmat linnan tekstiilit ovat peräisin 1500-luvulta, huonekalut 1600- ja maalaukset 1400-luvulta. Alkuperäiset maalatut vasikannahkatapetit ovat vieläkin hämmästyttävän hyvässä kunnossa. Kuninkaitten

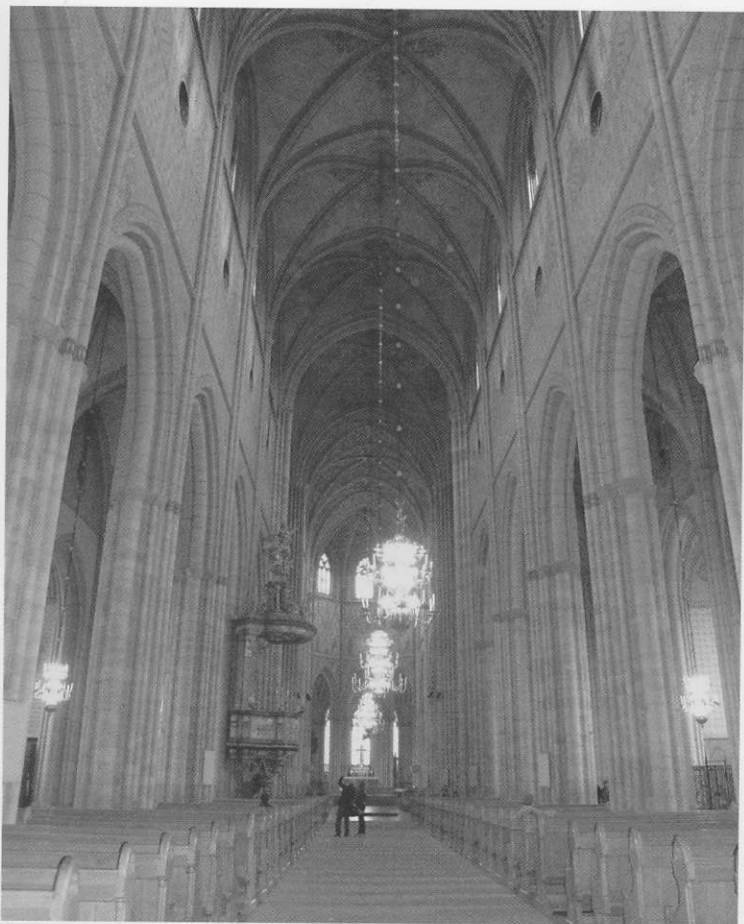
ja sotaherrojen muotokuvia on loputtoman tuntuissa riveissä.

1600-luvulla linnan ikkunoissa oli vihreät lyijylasit. Tämän vuoksi huoneet olivat hämäriä, ja sitä ne olivat myös nyt, jotta auringonvalo ei pilaisi linnan arvokasta sisustusta: käsin tehtyjä hollantilaisia kuvatapetteja ja maalauksia. Meille taloa esitellyt opas kulki koko ajan taskulamppu kädessään ja näytti lampullaan tauluja ja muita yksityiskohtia, jotka eivät muuten olisi kunnolla erottuneet. Mainittakoon, että linnan seinillä oli mm. useita Ruotsin kuninkaita esittäviä muotokuvia.

Rakennusta ei ole koskaan saatu valmiiksi. Kävimme linnan suuressa juhlasalissa, jossa työmiesten työvälineet olivat vieläkin nähtävissä. Tämä koko Ruotsin suurin yksityinen juhlasali oli kuitenkin vain ulkoseinien osalta valmis. Wrangelin kuoltua työntekijät lähtivät kotiin ja työ jäi kesken.

Linnanherra oli ”lahjakas mies”

Linnassa on myös varuskamari, joka on lähes alkuperäisessä asussaan. Erilaisten ampuma-aseiden, kuten pistoolien ja kiväärien lisäksi kolmessa huoneessa oli yhteensä noin 2 000 esinettä, joiden joukossa oli eksoottisia eläimiä, intiaaneille kuulu-

Kuva: Hilja Toivio

Uppsalan tuomiokirkon pääkäytävän goottilaistyylliset holvit kohoavat huimiin korkeuksiin. Sali on yli 26 metriä korkea eli 8-kerroksisen kerrostalon korkuinen.

neita esineitä, samuraimiekkoja, joussia, pallokala ja haarniskoja.

Näimme muun muassa aseita, joihin oli upotettu norsunluuta ja kultaa. Useat näkemistämme aseista olivat lahjoja. Yksi varuskamarin erikokoisuuksia on yhdeksänpiippuinen, 27 kiloa painava "automaattiasse".

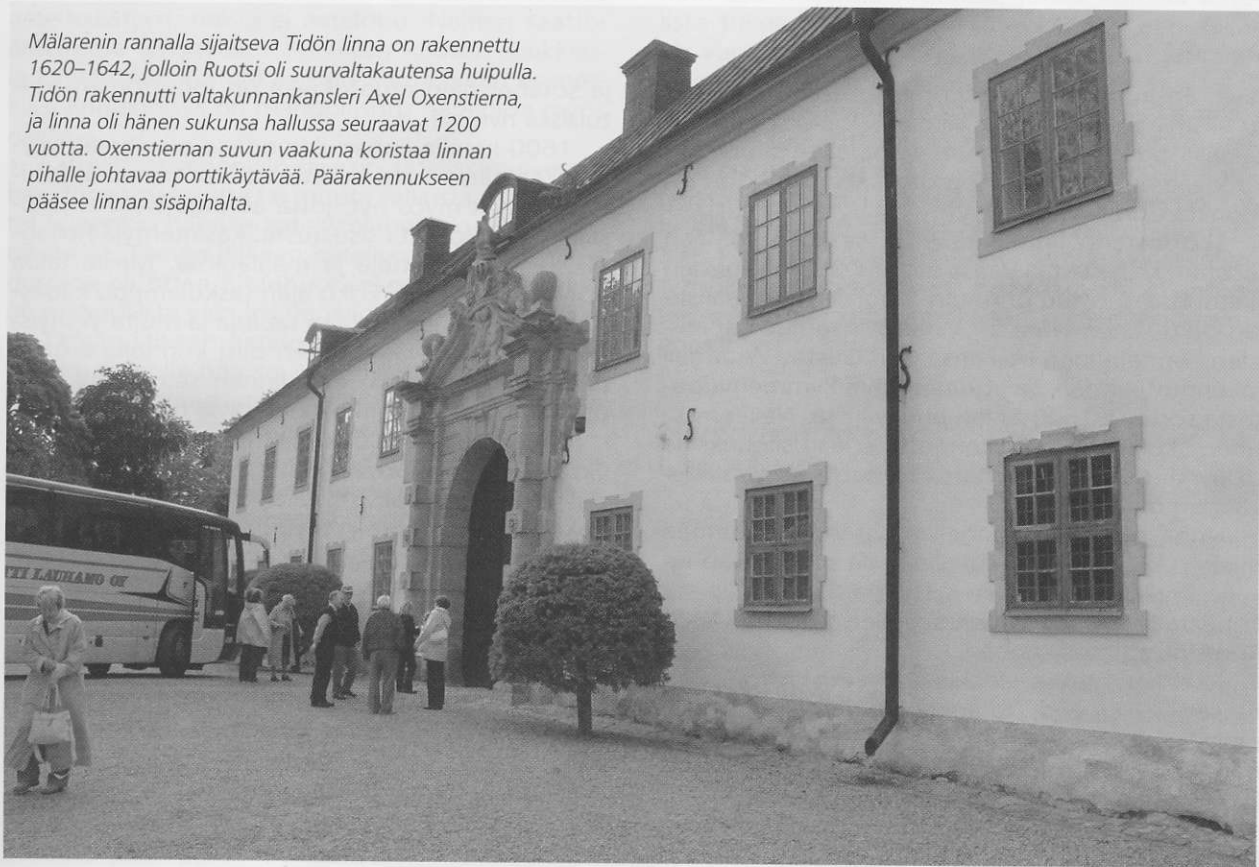
Linnan arvokas miljöö näkyi myös saamassamme opastuksessa. Yksi opas kulki edellämme ja toinen tuli joukkomme jäljessä ja linnan huoneiden ovet pidettiin suljettuina. Saimme asiantuntevan, mutta tarkkaan valvotun opastuksen.

Kuninkaiden ja viikinkien hautoja

Seuraavana oli vuorossa Pekka Töpöhännän kotikaupunki Uppsala. Uppsalan maisemat ovat keskeisessä osassa myös Ingmar Bergmanin elokuvassa "Fanny ja Aleksander".

Mykistävän vaikutuksen teki myös Uppsalan tuomiokirkko, joka on pohjoismaiden suurin kirkko. Tämän Ruotsin evankelisluterilaisen kirkon pääpyhäkön perustustyöt aloitettiin jo vuoden 1260 tienoilla, ja kirkko vihittiin käyttöön 1435. Monien matkalaisten ikäväksi käyntimme jäi to-

Mälarenin rannalla sijaitseva Tidön linna on rakennettu 1620–1642, jolloin Ruotsi oli suurvaltakautensa huipulla. Tidön rakennutti valtakunnankansleri Axel Oxenstierna, ja linna oli hänen sukunsa hallussa seuraavat 1200 vuotta. Oxenstiernan suvun vaakuna koristaa linnan pihalle johtavaa porttikäytävää. Päärakennukseen pääsee linnan sisäpihalta.

Kuva: Hilja Toivio

Kuva: Hilja Toivio

Retken makeaksi lopuksi seurue poikkasi Näsbyssä olevaan Taxingen linnaan, joka tunnetaan leivonnaisistaan. Linnassa on jatkuvasti tarjolla kakku-, leivos- ja torttubuffetissa liki 50 erilaista herkkua mazarineista sacherkakkuihin, napoleoninleivoksista pähkinäkakkuihin ja konjakkikransseista prinsessakakkuihin.

della pikaiseksi ja ylimalkaiseksi. Ehdimme nähdä kuitenkin Kustaa Vaasan, Juhana III:n, Katarina Jagellonican ja Carl von Linnén haudat.

Uppsalan kaupungin lähellä sijaitsevan Vanhan Uppsalan maisemaa hallitsevat Ruotsin tunnetuimpiin muinaisjäänteisiin kuuluvat, 500-luvulta peräisin olevat viikinkihaudat. 1100-luvulla hautojen lähellä sijainneen viikinkitemppelin paikalle rakennettiin kirkko. Kirkossa on muun muassa lämpömittarista tunnetuksi tulleen tähtitieteilijän Anders Celciuksen (1701–1744) hauta.

Reilun tunnin ajomatkan jälkeen olimme jälleen linnan pihalla. Tämänkertainen linna oli Västeråsissa sijaitseva Tidön linna.

Tidö – 1200 vuotta Oxenstierna-suvulla

Käydessämme Tidön suurista ovista linnan pihalle katse kiintyi ensimmäisenä komeaan sisäänkäyntiin ja pihalla seisovaan Rolls-Royceen, joka kruunasi näyn. Ja oven päällä näkyi linnan rakennuttajan Axel Oxenstiernan vaakuna. Älykkääksi ja merkittäväksi vaikuttajaksi kuvattu Oxenstierna uudisti mm. Ruotsin hallintoyhteisöön.

Linna on saksalais-hollantilaisesta renessanssityyliä edustava rakennus. Se valmistui vuonna 1642 (eri lähteissä on valmistumisvuodesta erilaisia tie-

toja). Todellisuudessa se ei ole vielääkään valmis, sillä toisen kerroksen sali on yhä kesken. Tidön linnaan kuuluu myös lelumuseo, johon emme ehtineet tutustua.

Linna oli 1700-luvulle saakka Oxenstiernan mieskantaisten jälkeläisten hallussa, ja sen jälkeen naiskantaisten sukuhaaralla aina 1800-luvulle asti. Suvun historia päättyi Tidössä vuonna 1840. Seuraavan 50 vuoden aikana sillä oli kuusi eri omistajaa. Myös talon irtaimistoa myytiin tuolloin paljon. Vuonna 1890 tila sai jälleen uuden omistajan, kun Saksasta tullut Carl-David von Schinkel osti tämän sääntöperintötilan,² joka on edelleen hänen suvullaan.

Matkamme lopuksi pysähdyimme vielä kahvilana ja juhlapaikkana toimivaan Taxinge-Näsbyn linnaan kakkukahville. Tämä 1800-luvun alkupuolella rakennettu ”kakkulinna” on erityisen kuuluisa kakuistaan ja leivonnaisistaan.

Raine Raitio

¹ Lisää aiheesta löytyy Ruotsin Ritarihuoneelta seuralle hankitusta kirjasta: Jan von Konow, Sveriges adels historia. Karlskrona 2005.

² Sääntöperintötilat lopetettiin Ruotsissa vuonna 1968.

Juhlavuoden suuri SUKUTIETOKILPAILU

*Ota osaa sukuaiheiseen kilpailuumme ja
voita hieno sukuaiheinen kirjpalkinto!*

Ohessa on kymmenen kysymystä.

Mikä suku on kyseessä?

Vastaa niin moneen kysymykseen kuin osaat!

*Vastaukset ja yhteystietosi voit lähettää osoitteeseen
tiina.miettinen@tamsuku.fi tai antaa ne paperilla
jäsenilloissa jollekin hallituksen jäsenistä 1.12.2009
mennessä. Vastaukset voi lähettää myös tavallisena
kirjeenä seuran sihteerille.*

1. Kreivi nimeltään Rudolf valittiin Saksan kuninkaaksi vuonna 1273.

Rudolfista sai alkunsa hallitsijasuku, jonka jäseniä avioitui useisiin Euroopan hoveihin. Suvun nykyinen päämies toimi 20 vuoden ajan europarlamentaarikkona. Mistä suvusta on kyse?

2. Viimeinen suomalainen suku aateloitiin Suomen ritarihuoneeseen vuonna 1906. Aateloidulle henkilölle myönnettiin vapaaherran titteli 1912. Mikä on tämä Suomen viimeinen aatelissuku?

3. Toisen maailmansodan päättyessä asettui USA:n suurlähettilääksi Lontooseen bostonilainen liikemies, jonka jälkeläisillä on ollut vaikutusvaltainen rooli Yhdysvaltojen poliittisessa historiassa. Yhden aikakauden sanottiin päättyneen, kun suvun jäsen haudattiin 29.8.2009. Mikä on tämä suku?

4. Ranskalainen kauppias nimeltä Jacques Scoperier muutti 1500-luvulla Ruotsiin. Hänestä tuli kantaisä suvulle, joka oli erittäin vaikutusvaltainen 1600-luvun Ruotsissa. Suomalaiset kutsuivat yhtä suvun jäsenistä Laiska-Jaakoksi. Mitä sukunimeä Jacques-kauppiaan jälkeläiset käyttivät?

5. Tämän ikivanhan ruotsalaisen aatelissuvun kilvessä on kaksiosainen kenttä. Toinen on kultanvärinen ja toinen kenttä on sininen. Erikoisen sukunimensä he ottivat käyttöön kuitenkin vasta 1700-luvulla. Mikä on suvun nimi?

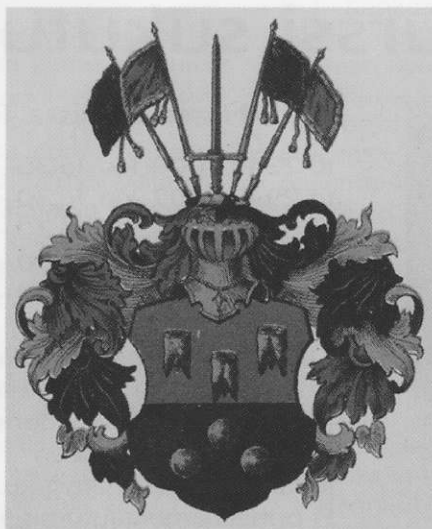
6. Suomalainen aatelissuku sai 1600-luvulla alkunsa miehestä, joka menetti Leipzigin taistelussa etuhampaansa. Suvun vaakunassa on kuvattuna puutuvat hampaat. Suvun jäseniä on ollut 1900-luvulla niin tieteen, taiteen kuin politiikankin parissa. Mikä on tämä suku?

7. Suku esiintyy ruotsalaisen kirjailijan Jan Guilloun romaaneissa, jotka kertovat temppeliritariksi pakotetusta Arn Magnussonista. Suku tunnetaan yleisimmin nimellä Folkunga-suku, johon kuuluivat mm. Birger Jaarli, Maunu Ladonlukko ja Maunu Eerikinpoika. Millä nimellä tutkijat kutsuvat tätä sukua nykyisin?

8. Muinaisessa Rooman valtakunnassa asui patriisisuku, jolla oli merkittävä poliittinen asema. Myöhemmin se oli myös keisarillinen suku. Esimerkiksi keisarit Caligula ja Nero kuuluivat kyseiseen sukuun. Millä nimellä tätä sukua kutsutaan?

9. Eräs Liivinmaalta Suomeen kotiutuneen vanhan aatelissuvun jäsen menestyi sotilasuralla ja solmi vuonna 1958 avioliiton Tanskan kuningatar Ingridin hovi-neidon kanssa. Suvusta on introdusoitu kaksikin eri sukuhaaraa. Suvun jäseniä löytyy myös liikemiehinä. Mistä suvusta on kyse?

10. Suku tunnettiin aiemmin nimellä Fennander ja sen edustaja oli 1900-luvun alussa Jaakkiman pitäjässä Kansallis-Osake-Pankin johtajana. Suvun yksi haara suomalaisti nimensä. Mikä on tämän politiikassa näkyvästi 1900-luvulla toimineen suvun suomennettu nimi?

Seuran 30-vuotisjuhlan tapahtumia

Kerro tarinasi digitaalisesti

Tampereen kaupunginkirjaston Netti-Nysse on kaupunkilaisten käytössä oleva internet- ja tietokonebussi, jossa voi pienissä ryhmissä opetella tietoyhteiskuntataitoja.

Netti-Nysse järjestää Tampereen seudun sukututkimusseuran jäsenille syksyllä 2009 kurssin, missä osallistujat opettelevat tekemään tietokoneella muutaman minuutin kestäviä esityksiä, missä yhdistyy kuva ja ääni. Lopputulos muistuttaa tv-ohjelmaa.

Tällaiset esitykset ovat loistava lahja sille, jolla on jo kaikkea. Esimerkiksi lapsesi hääjuhlaan voit tehdä esityksen, missä kerrotaan kuvin ja sanoin hänen elämänsä tärkeimmistä hetkistä syntymästä häiden valmisteluun asti. Samoin voit tehdä ystävällesi esityksen, missä kerrot vaikkapa muistojasi teidän yhteisistä kouluvuosistanne ja niiden kommelluksista. Tällaisella digitarinalla voit myös dokumentoida esimerkiksi talonrakentamisen vaiheita tai suvun matkaa esivanhempain asuinsijoille.

Digitarinan tekeminen ei ole vaikeaa. Kurssin käyneillä on valmiudet tehdä jatkossa omatoimisesti uusia persoonallisia esityksiä.

Kurssin aikana laaditaan tarinan lyhyt käsikirjoitus, luetaan ja äänitetään teksti, skannataan tarinaan kuuluvat valo- ja muut kuvat sekä opitaan

yhdistämään äänite ja kuvat PowerPoint-esitykseksi.

Oman esityksensä saa mukaan joko cd-levylle poltettuna tai muistitikulle tallennettuna.

Koko kurssin ajan pääosassa on itse tarina, ei varsinainen tekniikka. Ryhmään mahtuu kahdeksan henkeä ja ohjaajia on kaksi, joten jokainen saa kurssilla riittävän henkilökohtaista ohjausta. Kurssin päätteeksi järjestetään loppunäytös, missä katsotaan yhdessä kaikkien esitykset.

Ensimmäisellä kokoumiskerralla kerrotaan kurssista ja digitarinasta tarkemmin. Netti-Nyssen ohjaajien ja muiden osallistujien kanssa ideoidaan yhdessä kunkin omaa tarinaa. Paikalle ei siis tarvitse tulla valmiin käsikirjoituksen kanssa.

Digitarinakurssi sukututkijoille

Netti-Nysse-bussissa Tullikamarinaukiolla

to 22.10.2009 klo 16.30–17.30
to 29.10.2009 klo 16.30–19.30
to 05.11.2009 klo 16.30–19.30
to 12.11.2009 klo 16.30–19.30
to 19.11.2009 klo 16.30–18.30

Kurssi on ilmainen ja tarkoitettu ainoastaan Tampereen seudun sukututkimusseuran jäsenille. Ilmoittautumiset sähköpostitse 15.10.2009 mennessä osoitteeseen johanna.kurela@tamsuku.fi. Ei puhelinilmoittautumisia. Ryhmän koko 8 henkeä. Jos kysyntää on, järjestetään keväällä uusi kurssi.

Orpanan numerossa 2/2008 oli kirjoitus Henrik Christersson Spåresta (1664–1747), karoliinisotilaasta, joka piti päiväkirjaa. Spårelta säilyneen päiväkirjan lopussa on useita sivuja myös hänen poikansa Henrik Johan Spåren muistelmia, joista osa on Henrik Johanin itsensä kirjoittamia, osa kopioita. Tästä päiväkirja/muistelmateoksesta on osia julkaistu, ja niitä täydentävät toimittajien välihuomautukset. Tässä artikkelissa kerrotaan Henrik Johan Spåren elämästä pääosin tämän lähdeteoksen varassa.

Henrik Johan Spåren jännittäviä elämänvaiheita

Henrik Johan Spåren isä oli Henrik Christersson Spåre, joka otti osaa suureen Pohjan sotaan, jäi vangiksi Pultavan taistelussa ja onnistui palaamaan rauhan tultua Suomeen. Myös Henrik Johan osallistui vapaaehtoisena samaan sotaan, jäi vangiksi Pultavan taistelun jälkeen ja palasi jännittävien vaiheiden jälkeen Ruotsiin ja myöhemmin pysyvästi Suomeen.

Lapsuus ja nuoruus

Henrik Johan Spåren lapsuudesta ja nuoruudesta ei ole paljon tietoa. Hän syntyi Oriveden Voitiilassa Henrik Spåren ja Christina Rothin perheen toisena lapsena.

Isä Henrik Spåre kirjoittaa päiväkirjassaan: *”A:o 1694 d. 22 Februarij bleef min käre son Himrich Johan Spåra född klåckan 8 om afftonen som war då een Torssdag; samma dagz planete wore Tvillingar. Gud gifve honom lycka och wällsignelse för Frälsarens Jesu Christij skull.”*

Isä Henrik Spårella oli tuolloin virkatalona Tyrvään Kahimala, mutta ilmeisesti perhe ei asunut siellä. Hän ei koskaan mainitse päiväkirjassaan perheen mukanaoloa virkataloissa, sen sijaan hän kertoo usein käynnistään ”omiensa luona” Oriveden Voitiilassa. Vuodet 1697–1700 perhe kuitenkin näyttää asuneen kersantin virkatalossa Kangasalla Monikkalan Rosilassa, koska kaksi nuorinta lasta mainitaan syntyneeksi siellä ja kun nuorin tytär Maria kuoli 1700, hänet haudattiin Kangasalan kirkkoon.

Suuren Pohjan sodan sytyttyä 1700 Henrik Spåre lähti Porin rykmentin mukana Liivinmaalle ja todennäköisesti perhe muutti takaisin Orivedelle. Voitiilan kylässä oli kaksi taloa lähekkäin: Voitiila (myöhemmin Sarvela) ja Ärrälä, josta tuli Gummerus-suvun kantatalo. Christina Rothin äiti Christina Mattsdotter Wanaeus omisti Voitiilan 1665–1698, minkä jälkeen omistaja oli ensin hänen poikansa Johan Larsson Roth 1699–1706 ja sitten tämän tytär Maria Larsdotter Roth 1707–1709.

Henrik Spåre tuli talvella 1702 Suomeen rekrytoimaan uusia sotilaita. Suomessa ollessaan hän kävi myös Voitiilassa ja sinä aikana hankki pojilleen, 9-vuotiaalle Christian Lorentzille ja 8-vuotiaalle Henrik (Himrich) Johanille opettajan. Christina Roth, oletettavasti lapsineen, joutui ihmisten pahojen puheiden takia muuttamaan Tyrvälle vänrikin puustelliin Kaukolan kylän Juvelaan. Lassee Iso-livarin talonhaltijaluettelossa Henrik Spåre ja Christina Roth ovat vuoden 1704 kohdalla Juvelan haltijoina. Tyrvään vanhimmissa rippikirjoissa Juvelan asukkaina mainitaan ”Fruu Christina Rooth ja Studens h:r Henrich Spåra i Hvittis Carhiemi 1705–06, 1708”.

Vangiksi Pultavan taistelussa

Sotaan tarvittiin lisää miehiä, ja Henrik Spåre tuli uudelleen Suomeen rekrytointimatkalta 1707. Päiväkirjan tiedoista tuo vuosi puuttuu, mutta Matti J. Kankaanpään sattumalta läänintileistä (KA 8116 f 1392, mf LT 904) löytämän dokumentin mukaan Spåre on ollut sinä vuonna Suomessa jo huhtikuussa ja ainakin vielä lokakuussa. Todennäköisesti hän vei mukanaan toiseksi vanhimman poikansa, silloin 13-vuotiaan Henrik Johanin vapaaehtoiseksi Porin rykmenttiin.

Ennen Pultavan taistelua Henrik Spårella oli huoli pojastaan, ja hän lähetti Henrik Johanin edellisenä iltana 27.6.1709 Puskarjovkaan kuormaston luo turvaan. Kuitenkin jo heinäkuun 1. päivänä armeijan rippeet pakotettiin Dneprin luona luovuttamaan aseensa, ja myös Henrik Johan otettiin venäläisten vangiksi. Hän ei joutunut isänsä tavoin Siperiaan, vaan hänet annettiin erälle everstinnalle, joka vei hänet mukanaan Lubнын kaupunkiin Ukraina.

Henrik Johan Spåre oletti muistelmissaan, että hän säästyi kuolemalta nuoruutensa tähden ja että vangitsijoiden tarkoitus oli saada hänet omaksumaan heidän ortodoksinen uskonsa. Häntä kohdeltiin lempeämmin kuin sotavankeja yleensä, ja

hänellä oli myös jonkin verran vapautta liikkua. Hän kuitenkin pelkäsi, että "jos en yrittäisi saada itseäni pois täältä, niin joutuisin jäämään tänne niin pitkäksi aikaa kuin elän ja minulta ei raadeltaisi vain ruumista, vaan myös sielu ja siten minusta tulisi kadotuksen lapsi".

Württembergin prinssi Maximilian Emanuelin ansiosta Henrik Johan sai tilaisuuden paeta. "Pikku prinssi", kuten häntä yleisesti kutsuttiin, oli kuullut Kaarle XII:n uroteoista. Hän meni vuonna 1703 13-vuotiaana poikana ruotsalaisten leiriin ja ystävystyi kuninkaan kanssa. Hän liittyi vapaaehtoisena Kaarle XII:n armeijaan, haavoittui Berezina-joen taistelussa yrittäessään suojella kuningasta luodeilta, mutta toipui Holowczynin taisteluun mennessä. Hänestä tuli myöhemmin Buchwaldin rakuunarykmentin eversti. Hän jäi Pultavan taistelussa urhean vastarinnan jälkeen venäläisten vangiksi, mutta sai tsaari Pietarilta luvan palata kotimaahansa.

Henrik Johan oli saanut tietää, että prinssi kulki seurueineen Lubnyn kaupungin kautta. Hänen palvelusväkensä avulla Henrik Johanin onnistui paeta. Henrik Spären päiväkirjassa on toisen henkilön kopioima katkelma Henrik Johanin kirjoittamasta pakomatkan kuvauksesta.

Pakomatkalle prinssin palvelusväen avulla

Henrik Johan Späre muisteli (vapaa suomennos):

"Siellä istuin tallissa koko yön ja tuumin, miten voisin karkumatkani alkaa. Pelkäsin, että talonväki huomaisi yritykseni, jolloin siitä olisi pahoja seurauksia. Eniten pelkäsin sitä, kun heillä oli joka yö mies pitämässä vahtia portilla. Pelkäsin myös siksi, että jos en nyt yrittäisi käyttää tätä tilaisuutta hyväkseni, joutuisin ehkä jäämään tänne koko loppuelämäni ajaksi. Koko yön mietin asiaa ja siten päätin yrittää pakoa varhain aamulla, jolloin väki olisi vielä makuulla.

"Kun tulin talon portille, vahtimies oli pihan laidalla mökin kynnyksellä kallistuneena selälleen ja oli nukahtanut. Kun huomasin tämän, rohkaistuini, avasin portin ja katselin pitkän aikaa ympärilleni nähdäkseni, oliko kukaan huomannut minua. Jos joku olisi nähnyt, olisin puolustautunut sillä, että olin halunnut katsoa, mitä melua kadulla oli ollut. Kukaan ei ollut voinut huomata minua, koska kaikkialla nukuttiin vielä.

"Menin sieltä prinssin majapaikkaan ja sisään talliin, jossa prinssin tallirengit ja hevoset olivat. He ottivat minut heti vastaan ja piilottivat heiniäni alle siksi kunnes prinssi olisi pukeutunut ja hevoset valjastettu. Sillä välin kun minä makasin heiniäni alla, talliin tuli useita everstinnan väkeen kuuluvia, jotka etsivät minua. He kysyivät minua venäläisiltä henkivartijoilta, mutta nämä olivat niin jalomielisiä, että kielsivät täysin, vaikka hyvin tiesivät, että olin tallissa.

"Hetimitä kun prinssi oli valmis matkaan, minut määrättiin asettumaan vaunuun, jossa prinssin vuodevaatteet olivat. Siellä olin siksi kunnes pää-

simme Kiovaan, joka oli 20 peninkulman päässä Lubnystä. Sieltä lähdimme neljän päivän päästä Volhyniaan."

Päiväkirjakopio päättyy tähän, mutta Henrik Spären päiväkirjan toimittajien välihuomautuksista selviää Württembergin prinssin loppuvaiheet. Ostrog(ozsk)in kaupungissa prinssi sai ankaran kuumekohtauksen, ja vain vaivalloisesti hänet saatiin kuljetetuksi Dubnoon. Siihen kaupunkiin Kaarle XII oli kolme vuotta aikaisemmin palannut Grodnosta ja siellä prinssi oli viettänyt iloisia hetkiä ruotsalaisten upseerien kanssa. Sotatapahtumat ja matka olivat koetelleet hänen voimiaan.

Dubnossa "sijattiin hänen tautivuoteensa", ja hän kuoli 20-vuotiaana 25. syyskuuta 1709. Hän oli pyytänyt everstiluutnantti Carl Henrik Wrangelia viemään kuninkaalle tuhannet terveiset. Kaarle XII suri kauan "parasta ja uskollisinta ystäväänsä".

Omakätisissä muistelmissaan Henrik Johan Späre kertoi Maximilian Emanuel von Württemberg-Winnentalin viimeisestä matkasta. Prinssille valmistettiin hieno arkku ja hänet laitettiin väliaikaiseen hautaan kapusiiniluostariin. Everstiluutnantti Wrangel matkusti kornetti Hårdin ja kahden venäläisen henkivartijan kanssa tsaari Pietarin luo kertomaan prinssin kuolemasta ja kysymään ohjeita. Tsaari määräsi, että prinssin ruumis pitää viädä Krakovaan ja everstiluutnantti Wrangelin pitää matkustaa prinssin sydän mukanaan Stuttgartiin prinssin äidin luo kysymään, haluaako äiti poikansa ruumiin sinne.

Everstiluutnantin palattua prinssin arkku otettiin ylös haudasta ja se saatettiin joulukuun lopulla dominikaaniluostariin Krakovaan, jonne oli Dubnosta 60 peninkulman matka. Prinssiä seuranneet upseerit saivat kahden kuukauden loman, mutta sen jälkeen heidän piti palata takaisin vankeuteen. Everstiluutnantti Wrangel lähti Stuttgartiin, prinssin hovipalvelijat saivat palata omaan maahansa, ja venäläiset henkivartijat marssivat takaisin Puolaan.

Elämää pakolaisena ja paluu kotimaahan

Prinssi Maximilian Emanuelin hovimestari Brinck otti 17-vuotiaan Henrik Johanin mukaansa Sleesian rajalla olevaan (Grönbergin ?) kaupunkiin, jonne oli Krakovasta matkaa 30 peninkulmaa. He jouduivat olemaan kuusi viikkoa karanteenissa kaupungin ulkopuolella, sillä Puolassa riehui rutto.

Matka jatkui Breslauhun, jonne he pääsivät helmikuun lopulla 1710. Seurue viipyi siellä pari viikkoa, mutta koska hovimestarilla oli liian monta ihmistä vastuullaan, hän etsi Henrik Johanille uuden isännän, erään koristepuusepän. Henrik Johan palveli tätä uskollisesti kuusi vuotta oppipokkana ja sitten vielä puoli vuotta kisällinä.

Vuonna 1714 Henrik Johan matkusti isäntänsä kanssa Prahaan ja sieltä vielä useaan sleesia-laiseen ja böömiläiseen kaupunkiin. Henrik Johan oppi sinä aikana koristepuusepän taidon, josta to-

disteena on hänen tekemänsä Helsingin kaupunginmuseossa säilytettävä koristeellinen tuoli.

Heinäkuussa 1716 Henrik Johan erosi isännästään ja kulki Steinaun, Frankfurt an der Oderin, Berlinin, Magdeburgin, Hannoverin ja Hampurin kautta Lyypekkiin. Niillä seuduilla oli siihen aikaan venäläisiä joukkoja, joten laivurit eivät uskaltanut ottaa matkustajia, eikä mikään laiva purjehtinut Ruotsiin. Hän joutui viipymään Lyypekissä maaliskuun puoliväliin 1717. Siellä hän tapasi tanskalaisen vankeina olleita ruotsalaisia ja suomalaisia, jotka olivat päässeet pakenemaan ja myös pyrkivät takaisin Ruotsiin.

Miehet lähtivät Lyypekestä Wismarin ja Rostockin kautta rannikolle Mecklenburgiin ja löysivät laivurin, joka suostui kuljettamaan heidät. Vesillä liikkui tanskalaisia aluksia, joten heillä oli vaikeuksia päästä salaa lähtemään. Viimein 31. maaliskuuta oli sopiva tuuli ja he purjehtivat koko sen päivän ja yön Trelleborgia kohti. Tanskalaiset seurasivat heitä, mutta he pääsivät kuitenkin rantaan. Myös kenraali Poniatovsky ja majuri Weiher purjehtivat sinne samaan aikaan suoraan Wismarista.

Matkalaiset lähtivät Trelleborgista Lundiin, jossa kuningas Fredrik I silloin oleskeli. Lundista matka jatkui Tukholmaan, jonne he saapuivat 28. kesäkuuta 1717. Henrik Johan kävi siinä vaiheessa myös Suomessa.

Sotilaselämää Ruotsissa

Grotenfeltin rakuunat (Suomen rakuunat) olivat osallistuneet suureen Pohjan sotaan ja suuri osa heistä oli menehtynyt Pultavan taistelussa 1709. Osa sotilaista oli jäänyt Suomeen, ja 1710 perustettiin Karjalainen maarakuunarykmentti. Suomessa oli vuonna 1714 joitakin taisteluja, mutta jo samana vuonna rykmentti siirtyi Ruotsiin.

Henrik Johan Spåresta tuli Ruotsiin palattuaan vuonna 1718 Suomalaisen maarakuunarykmentin ja Henkikomppanian kersantti. Seuraavana vuonna hänet ylennettiin vääpeliksi. Hänet määrättiin Kapelliskäriin vartioon, sillä kesällä 1719 venäläiset tekivät hyökkäyksiä Ruotsin rannikolle, polttivat ruukkeja ja hävittivät kyliä. Ruotsalaiset taistelivat vaihtelevalla menestyksellä venäläisiä vastaan.

Jo elokuussa vihollinen vetäytyi pois eikä sen aluksia enää näkynyt merellä. Henrik Johan ylennettiin vielä kornetiksi "Hänen Kuninkaallisen Korkeutensa kaikkein armollisimmalla viranvahvistuskirjalla". Rykmenttiä supistettiin, ja Tukholmaan palattuaan hän sai eron palveluksesta lokakuussa 1720.

Päiväkirjassa ei ole merkintöjä vuoden 1721 tapahtumista, mutta hänet mainitaan katselmusluettelossa 7/1721 Jääsken komppaniaan kuuluvana, 4.9.1721 rykmentti päätettiin hajoittaa ja kotiuttaa.

Seuraava mainittava asia päiväkirjassa on toukokuulta 1722, jolloin kuningas otti hänet henkivartijaksi. Lokakuussa samana vuonna Henrik Johan Spåre sai kenraaliluutnantti Giertalta luvan matkustaa Suomeen.

Henrik Johanin ja hänen isänsä päiväkirjamerkinnöissä on vähän ristiriitaisuutta. Henrik Spåre mainitsee kirjoittaneensa pojalleen eräistä tärkeistä asioista Arbogaan 10. marraskuuta, mutta ilmeisesti se on tapahtunut jo aikaisemmin. Henrik Johan mainitsee lähteneensä jo 19. lokakuuta Arbogasta Tukholmaan ja saapuneensa Turkuun jo 4. marraskuuta. Molempien merkinnöissä on kuitenkin sama päivämäärä, 16. marraskuuta 1722, jolloin Henrik Johan tuli Kokemäelle Torttilaan ja tapasi rakkaat omaisensa täysin terveenä.

Henrik Johanin omien muistiinpanojen lopussa on allekirjoitus:

Torttilassa Kokemäen pitäjässä 15. maaliskuuta vuonna 1723.

Hindrich Johan Spåra.

Henrik Johan Spåren myöhempiä vaiheita

Myöhempien vaiheiden tiedot on saatu muista lähteistä. Carpelanin mukaan 33-vuotias Henrik Johan Spåre oli solminut Tukholmassa 27.10.1727 avioliiton Sidonia Torstensdotter Merthenin kanssa. Sidonia oli syntynyt Turussa 1693, ja hänen vanhempansa olivat turkulainen kauppias ja kellarinisäntä Torsten Andersson Merthen (k. 1701) ja Anna Joakimsdotter Woltersdorff.

Johanna Aminoff-Winbergin mukaan Sidonia ja hänen sisarensa Anna ja Caisa olivat isonvihan aikaan pakolaisina Ruotsissa ja saivat ainakin vuosina 1714, 1715 ja 1716 pakolaismaksettua avustusta. Ei ole tiedossa, kuinka kauan Sidonian sisaret asuivat Ruotsissa, mutta oletettavasti Sidonia ja Henrik Johan asuivat Tukholmassa ainakin vuoteen 1735 asti, jolloin Henrik Johan erosi kuninkaan henkivartijan tehtävästä kapteenin arvoisena. Mahdollisesti he palasivat sen jälkeen Turkuun, missä Sidonia kuoli 27 avioliittovuoden jälkeen vuonna 1754.

Sidonian ja Henrik Johan Spåren avioliitto oli lapseton. He olivat tehneet vuonna 1747 testamentin, jonka mukaan Henrik Johan oli vaimon kuoltua tämän ainoa perijä. Henrik Spåren päiväkirjan liitteenä on asiakirja, jonka allekirjoittajina ovat Henrik Johan Spåra ja Sidonian naimattomien sisarten Annan ja Caisan edusmies Christian Trapp.

Sidonian sisaret olivat ehkä jo aikaisemmin palanneet Turkuun. Heidän elämästään ei ole muu-

ta tietoa kuin asiakirjan maininta heidän köyhyydestään. Merthenin sisarusten vanhemmat olivat asuneet Turun Luostarikorttelissa, mutta ei ole selvitetty, missä Spåren pariskunta ja Sidonian sisaret mahdollisesti asuivat.

Edellä mainitun asiakirjan mukaan Spåreilla ei ollut kiinteätä omaisuutta, vain irtainta (*lösören*). Kälyjen köyhyyden vuoksi Henrik Johan halusi antaa kertakaikkisena suorituksena osuuden perinnöstä, n. 570 taalaria, johon ratkaisuun edusmies Christian Trapp oli tyytyväinen.

Sidonian sukulainen Carl Andersson Merthen oli pikkuvihan aikana 1741–1743 Turun kaupungin johtomiehiä. Hänellä oli kaunis tytär Eva, josta tuli venäläisten ylipäällikön, skotlantilaissyntyisen kenraalin James Keithin laillistamaton puoliso. Evan ja Sidonian esiäiti Katarina Gardner, turkulaisen kauppiaan Anders Merthenin puoliso, oli myös ollut skotlantilaisperäistä sukua. Eva Merthen ja James Keith asuivat venäläismiehityksen aikana 1742–1743 Turussa. Zachris Topeliuksen Eva Merthenistä kirjoittama romaani *Suomen herttuatar* ilmestyi suomeksi 1874.

Uusi avioliitto

Henrik Johan Spårella alkoi uusi elämänvaihe hänen jäätyään leskeksi. Hän oli jo 62-vuotias solmimessaan uuden avioliiton 24. helmikuuta 1756 Vesilahdella Halmeenmäen ratsutilalla 26-vuotiaan Beata Christina von Pfalerin kanssa. Beata Christina oli syntynyt 12. helmikuuta 1730 Pirkkalassa. Hänen vanhempansa olivat vänrikki Carl Nilsson von Pfaler ja Helena Alexandersdotter Rennerus. Von Pfaler -suku omisti 1600-luvun lopulla ja 1700-luvulla Haikan, Partolan, Sankilan ja Valkilan ratsutilat Pirkkalassa. Henric Johan Spåresta tuli toisen avioliittonsa kautta Haikan ratsutilan omistaja vuosiksi 1757–1765. Sen jälkeen omistaja oli hänen leskensä Beata Christina 1765–1788.

Toisesta avioliitosta syntyi Pirkkalan Haikassa kolme lasta. Henrik Robert syntyi 1757 ja 1760 syntyivät kaksoiset Sidonia Christina ja Carl Gustav. Henrik Johan Spåre kuoli Pirkkalassa 70-vuotiaana 15.1.1765, ja hänet haudattiin Pirkkalan vanhan puukirkon sakariston alle. Nokian hautausmaalla on Spåre-suvun hautakammio, jonka etupuoelle sijoitettuun hautakiveen on kaiverrettu myös Henrik Johan Spåren nimi. Beata Christina eli vielä leskenä 48 vuotta. Hän kuoli 83-vuotiaana 2.5.1813 Pirkkalassa Valkilan ratsutilalla nuoremman poikansa Carl Gustaf Spåren ja tämän vaimon Johanna Widbomin luona.

Henrik Johan Spårella oli ollut kaksi veljeä ja neljä sisarta, joista kolme oli kuollut jo lapsena. Ainoa aikuiseksi elänyt sisar Beata Christina oli asunut Orivedellä Toritun kylän Äijäsen talossa, ja hän

kuoli muutamaa päivää ennen Henrik Johania. Nuorempi, myös sotilasuralla ollut veli Hans kuoli vuonna 1754 Tukholmassa. Hänet haudattiin Rid-darholmenin hautausmaalle. Vanhempi veli Christian Lorentz eli sisaruksista vanhimmaksi. Hän ei Spåren suvun miesten tapaan ryhtynyt sotilasuralle, vaan hän toimi kanslistina Turun maakansliassa. Hän omisti avioliiton kautta Harjavallassa Näyhälän Övergårdin (Ylisen) ja kuoli siellä 1772.

Henrik Johan Spårella oli hyvin monivaiheinen elämä: varhaislapsuus Suomessa, jona aikana pitkät ajat ilman isän tukea, nuoruudessa muutama vuosi sotilaselämää, sitten lyhyt vankeusaika, pakomatka ja monet vuodet koristepuusepän oppipoikana ja kisällinä, paluu Ruotsiin ja taas 17 vuotta sotilaselämää, ensimmäisen avioliiton vuodet Ruotsissa ja sotilasuran loputtua mahdollisesti Suomessa, uusi avioliitto, jonka ansiosta hänestä tuli rusthollin omistaja ja kolmen lapsen isä. Henrik Johan Spåre eli viiden eri hallitsijan aikana. Hänen elämänsä tapahtumista on paljon selvittämättä ja myös jää pimentoon.

Hanna Turppa

Lähteet

Aminoff-Winberg, Johanna: Finska flyktingar i Sverige under den stora ofreden: flyktingförteckningar. Sukutietotekniikka, Helsingfors 1995.

Bonsdorf, Carl v.: Tvenne krigsmän från stora ofredens tid. Skrifter utgivna af Svenska literatursällskapet i Finland. IX. Förhandlingar och uppsatser. III. S. 1–33. Helsingfors 1888.

Carpelan, Tor: Ättartavlor för de Finlands riddar inskrivna ätterna I–III. Helsingfors 1954–1965.

Iso-livari, Lasse: Talonhaltijaluettelot. Julkaistu internetissä osoitteessa <http://users.utu.fi/iso/talot/>. Viitattu ke-väällä 2009.

Kankaanpää, Matti J.: Suuri Pohjan sota, iso viha ja suomalaiset. Toiset aijat, Virrat 2001.

Kankaanpää, Matti J. (toim.): Tyrvään vanhimmat rippikirjat 1693–1722. Toiset aijat, Virrat 2004.

Karolinska krigares dagböcker jämte andra samtida skrifter VII. Utg. Aug. Quennerstedt. Dagboksanteckningar af kaptenen vid Björneborgs regemente Henrik Spåre. S. XII–XV, 193–256. Berlingska boktryckeriet, Lund 1912.

Klinge, Matti: Merthen, Eva. Suomen kansallisbiografia (6). S. 672–673. SKS, Helsinki 2005.

Lehtonen, Antti: Lisiä vanhan Oriveden historiaan, eli, Wanhan Orihweden wäähistoria. 2006.

Lindqvist, Herman: Historien om Sverige. Storhet och fall. Norstedt, Stockholm 1995.

Suuniittu, Vuokko: Hautausmaalla historia herää eloon. – Nokian Uutiset 24.9.1993.

Vainio-Korhonen, Kirsi: Suomen herttuattaren arvoitus. Suomalaisia naiskohtaloita 1700-luvulta. Edita, Helsinki 2009.

Etsintäkuulutuksessa HILDA KUSTAAVA SALMI

Västeråsissa Ruotsissa asuva Timo Sakari Salmi etsii tietoa Hilda Kustaava Salmesta. Asiakirjoissa tiedot Hildasta vaihtelevat. Pystyykö joku Orpanan lukijoista auttamaan kertomalla Hildan vanhemmat, sisarukset, lapset tai mitä muuta tahansa tietoa hänestä?

Etsittävänä on Hilda Kustaava Salmi, ent. Hildén ja/tai Mäkinen. Hän oli syntynyt 21.5.1875 Ruovedellä tai Heinävedellä. Ruovedeltä ei häntä löytynyt. Hilda muutti 28.8.1913 Tampereelta Helsinkiin, missä hän kuoli 9.11.1961.

Vastaukset voi lähettää suoraan Timo Salmelle. Hänen yhteystietonsa ovat:
puhelin +46 214748886 tai +46 768797874
sähköposti: leg_ssk_06@live.se

Suomen Kulttuurirahaston keräyslistoista löytyy sukulaisia ja tuttaviam

Suomen Kulttuurirahasto on kulttuurielämää, tiedettä ja taidetta tukeva säätiö, joka myöntää vuosittain miljoonia euroja apurahoja. Suomen Kulttuurirahasto perustettiin 1939, ja sen perustamispääoma on hankittu keräämällä rahaa tavallisilta suomalaista.

Syksyllä 1938 noin 30 000 kansakoululaista kiersi joka puolella Suomea ovelta ovelle esitellen Kulttuurirahaston tarkoitusta ja pyytäen sille lahjoitusta. Kaikkiaan yli 170 000 suomalaista kirjoitti nimensä listaan ja antoi lahjoituksen. Lahjoittajien laajassa joukossa on kaikenlaisia ihmisiä tuhansista maanviljelijöistä, emännistä, koululaista ja työmiehistä aina tohtoreihin, professoreihin ja presidenttiin asti. Perustamiskeräyksen tuottona saatiin 2,7 miljoonaa silloista markkaa.

Suomen Kulttuurirahaston perustamiskeräykseen ja erilliseen lahjakirjakeräykseen osallistuneiden suomalaisten nimet on digitoitu ja julkaistu internetissä osoitteessa www.skr.fi/default.asp?docId=12332. Tietokannasta voi tehdä hakuja nimen, kunnan tai ammatin perusteella. Käy katsomassa, ovatko sinun sukulaisesi osallistuneet keräykseen!

Sukumuistomerkkejä maailmalta

Kuva: Jouni Keskinen

Irlannin pääkaupungissa Dublinissa sijaitsevan Christ Church Cathedral on perustettu jo vuonna 1038. Sen krypta on vanhimulta osiltaan 1000-luvulta, ja sitä sanotaan Dublilin vanhimmaksi rakennukseksi. Kirkkoa sen sijaan on rakennettu monessa eri osassa.

Kuva: Jouni Keskinen

Tässä lepää sarkofagissaan Richard de Clare, Pembroken 2. jaarli ja Leinsterin lordi (1130–1176), joka tunnetaan myös nimellä "Strongbow". Hänellä oli johtava rooli Irlannissa normannivalloituksen aikana. Miehen vanhemmat olivat Gilbert de Clare ja Isabel de Beaumont. Isoisän isä oli osallistunut 1066 Englannin normannivalloitukseen. Richard de Clare avioitui Leinsterin kuninkaan Dermont MacMurroughin tyttären Aoifen kanssa. Heidän jälkeläisiään olivat mm. Englannin kuninkaan Henrik VIII:n kaksi vaimoa Anna Boleyn ja Jane Seymor. Mainittakoon, että "Strongbow" on myös kuuluisa englantilainen siiderimerkki.

Kuva: Jouni Keskinen

Ellis-suvun sukuhauta kirkon kryptassa on oikeastaan kokonainen valmis sukuselvitys. Rintakuissa ovat Meathin piispa Welbore Ellis (k. 1733) ja tämän vaimo rouva Diana Ellis (k. 1739). Piispan todetaan olevan "ikivanhan suvun jälkeläinen Kiddal Hallista Yorkshiresta", ja rouva puolestaan on "Sir John Briscoen tytär Boughtonista Northamptonshiresta". Muistomerkin pystytti pariskunnan poika Mendipin paroni Welbore Ellis. Hän kuoli lapsettomana 1802 mutta suku jatkuu sisaren Annen kautta. Hänen jälkeläisiään ovat Agar-Ellis-nimeä kantavat Clifdenin varakreivit. – Voisiko olla helpompaa tapaa jälkeläisellä päästä kiinni esivanhempiansa sukututkimukseen kuin katsella tällaista hautamuistomerkkiä?

Minun sukuni tarina

Sukututkimuksen ja luovan kirjoittamisen kurssi Ahjolassa

Millainen on sinun tai sukusi tarina? Tule kirjoittamaan ja tutkimaan juuriasi!

Oletko kiinnostunut esim. isovanhempiesi elämänvaiheista tai jo tutkinut omaa sukuasi, mutta haluaisit nyt kirjoittaa sukusi elämänvaiheista?

Kurssi yhdistää sukututkimusta ja luovaa kirjoittamista, ja se koostuu sekä tietoaaineksesta että kirjoitusharjoituksista. Tavoitteen määrittelet itse: voit syventyä kirjoittamaan omaksi iloksesi tai tähdätä tavoitteellisempaan kirjoittamiseen. Kurssi jatkuu kevätlukukaudella.

Paikka ja aika: Tammerkosken koulu, lk 13 tiistaisin klo 16.30–18.00 syksyllä 8.9.2009–1.12.2009 ja keväällä 12.1.2010–13.4.2010.

Opettaja: FM, viestinnän opettaja Tiina Laaninen.

Kurssimaksu 36,00 €.

Ilmoittautuminen: Ahjolan toimistoon p. 044 553 8444 klo 10–15 tai suoraan opettajalle tunnin alussa.

Talonpoikaisuuden tukijat

*Suomalaisen talonpoikauskulttuurin tukija, Talonpoikauskulttuurisäätiö täytti viime vuonna 70 vuotta. Kunnioitettuun ikään ehtinyt säätiö kirjoitti juhluvuotenaan historiansa kolmannen kerran. Historiantutkija Riitta Mäkinen kirjoittama **Kulttuuri-kööri, Talonpoikauskulttuurisäätiö 1938–2008** -teos kertoo säätiön historian. Elävää maaseutukulttuuria edistävä säätiö on Suomen ainoa henkilöjäsenistä koostuva säätiö. Talonpoikauskulttuurisäätiö ei kalastele uusia jäseniä kampanjoilla, vaan sen jäseniksi pääsevät harvat ja valitut. Säätiön kantavia nimiä ovat olleet niin Eino Jutikkala kuin Kustaa Vilkuna. Säätiön pääoma onkin ollut enemmän henkistä kuin taloudellista.*

Perustetaan säätiö!

Syyskuussa 1937 tohtori Martti Haavio ja maisteri Esko Aaltonen olivat menossa raitiovaunulla Kansatieteellinen Filmi -osakeyhtiön kokoukseen. Kumppanukset miettivät, kuinka yhtiön tuotannon saisi muidenkin kuin tutkijoiden käyttöön. On kerrottu, että raitiovaunun kolittellessa Siltasaaren Elannon kohdalla Haavio olisi huudahtanut Talonpoikauskulttuurisäätiön kannalta keskeiset sanat: *”Perustetaan uusi säätiö!”*

Toisen kertomuksen mukaan säätiön perustamisidea syntyi Aaltosen, Haavion, Kustaa Vilkunan ja Eino Mäkinen kävellessä Kaisaniemenkadulla. Keskeistä ei kuitenkaan ole, missä kuuluisat syntysanat lausuttiin.

Hotelli Helsingissä pidettiin 6.2.1938 säätiön perustava kokous, mihin osallistui 13 kansanelämän tutkimuksesta kiinnostunutta henkilöä: Elsa Enäjärvi-Haavio, Martti Haavio, Lauri Hakulinen, Toivo Itkonen, Eino Jutikkala, Eino Mäkinen, Aulis Oja, Lauri Posti, Ahti Rytönen, Tyyni Vahter ja Kustaa Vilkuna. Säätiön perustamisasiakirjan allekirjoitti yhteensä 20 henkilöä. Säätiön ensimmäiseksi puheenjohtajaksi valittiin Esko Aaltonen. Säätiön toimijoihin voidaan katsoa alusta alkaen kuuluneen kansatieteen, kirjallisuuden ja historian tutkimuksen merkkihenkilöitä. Jäsenet pyrittiin valitsemaan niin, että myös laajempi yhteiskunnallinen vaikuttaminen oli mahdollista.

Kansan kulttuuria edistämässä

Talonpoikauskulttuurisäätiön toiminnan tavoitteet ovat pysyneet sen historian ajan muuttumattomina. Säätiön sääntöjen mukaan sen tarkoituksen on ensinnäkin *”Edistää vanhan talonpoikauskulttuurin kaikinpuolista tutkimista, sitä valaisevan lähdeaineiston keräämistä sekä ainesten ja tutkimusten julkisuuteen saattamista”*. Toiseksi säätiön tarkoitus on *”Herättää nuoressa sukupolvessa elävää kiintymystä vanhaan kansankulttuuriin ja esisien suorittamaan työhön sekä edistää siihen perustuvaa uutta talonpoikauskulttuuria”*.

Talonpoikauskulttuurisäätiön toiminnan lähtökohta kumpusi kansatieteellisten elokuvien levittämisestä, mutta säätiön toiminta-aja-

tus muotoutui kuitenkin laajemmaksi perinteiden tuntemuksen kehittämiseksi ja maaseutukulttuurin edistämiseksi. Säätiössä kiinnitettiin huomiota alusta alkaen kokoelmien keräämiseen ja dokumentointiin sekä rakennussuojeluun, vaikka myöhemmin palattiinkin kansatieteellisten elokuvien teemaan.

Rakennusperinnön ja -perinteen vaalinta on ollut yksi säätiön toiminnan painoalue, jonka näkyvin muoto on kunniakilpien myöntäminen hyvin hoidetuille perinteisille rakennuksille. Kilpiä on myönnetty *”tunnustuksen osoituksena maaseudun perinteistä tai perinteeseen pohjautuvaa hyvää rakentamistapaa edustavalle rakennukselle tai rakennusryhmälle.”* Keskeistä on ollut tyylinmukaisuus ja ympäristöön sopivuus. Huomio on kuitenkin siirtynyt yksittäisistä rakennuksista rakennusryhmiin. Myöhemmin tunnustus on tunnettu nimellä Perinteisen rakentamisen kunniakilpi.

Pyrkiessään lisäämään säätiön vaikuttavuutta 2000-luvulla puheenjohtajana toiminut Lasse Ristikartano koki vaikeaksi välittää talonpoikaisuuden merkitystä niille, jotka eivät näe vanhaa merkityksellisenä. Vuoden talonpoikaiskulttuuriteosta onkin myönnetty kulttuuripalkinto vuodesta 2005 alkaen. Tunnustus *”voidaan myöntää yksityiselle henkilölle tai yhteisölle, joka luovalla teolla on edistänyt ja uudistanut suomalaista talonpoikaiskulttuuria tai vaikuttanut suomalaisen talonpoikaiskulttuurin ilmiöiden esille tulemiseen suuren yleisön tietoisuuteen”*. Palkinnon on saanut niin Eino Jutikkala kuin Lauri Tähkä ja Elonkerjuu-yhtye, mikä kertoo talonpoikaisuuden monimuotoisesta tulkinnasta.

Talonpoikaiskulttuurisäätiöllä on julkaisusarja, ja säätiö on lisäksi vaikuttanut alan muissa tunnetuissa kirjahankkeissa. Julkaisutoiminnassa onkin saavutettu Riitta Mäkinen arvion mukaan säätiön näkyvät tulokset. Lisäksi 2000-luvulla on noussut ajankohtaiseksi talonpoikaisuuden tuoteistaminen. Säätiön toiminta onkin suuntautunut samanaikaisesti sekä vanhan talonpoikaiskulttuurin dokumentointiin että uusien sovellusten etsintään ja välittämiseen.

Säätiön erityispiirteinä on ollut tutkijoiden, asiantuntijoiden ja kulttuuritieteilijöiden yhteiskunnallisten vaikuttajien yhteistyö. Tästä huolimatta Riitta Mäkinen nimittää kutsujäsenyyteen perustuvaa säätiötä pienen piirin ritarikunnaksi, jonka jäsenet on kutsuttu edistämään säätiön tarkoitusta. Mäkinen sanoin säätiön pääasiallinen yhteiskunnallinen merkitys on ollut erilaisten talonpoikaisperinteen tuntijoiden ja soveltajien kohtauspaikkana ja siinä syntyneiden ajatusten toteuttajana kaikkien kansalaispiirin hyväksi.

Uusi talonpoika

Talonpoikaiskulttuurisäätiötä perustettaessa keskustelun keskiössä oli talonpoikaisuuden ydin: mitä talonpoikaiskulttuuri on ja mitä se merkitsee. Samaan kysymykseen on palattu myöhemminkin. Talonpoikaisuuden käsite muuttuu ajassa, ja se on määriteltävä uudelleen myös Talonpoikaiskulttuu-

risäätiössä. Talonpoikaiskulttuurin määrittelemistä vaikeuttavat sen useat ilmenemismuodot.

EU-Suomen talonpoikaisuuden määritelmässä ei riittänyt rakennusperinteen esittely. Talonpoikaisuuden käsitettä katsottiin voivan toteuttaa yhtä hyvin kerrostalossa käsitöitä tekevä kaupunkilainen kuin maaseudulla asuva maanomistaja-yrittäjä. Uudelleen pohdittavaksi on tullut, mitkä erilaiset taidot kuuluvat talonpoikaiskulttuuriin ja millä painoarvolla. Toisin sanoen on pohdittava, mitä on se talonpoikaisuus, joka kantaa suomalaisia mahdollisissa katastrofeissa.

Lasse Ristikartano aloitti keskustelun talonpoikaiskulttuurin uusista tulkinnoista ja uustalonpoikaisuudesta 2000-luvulla. Talonpoikaisuuden tulkinnoissa puhuttiin arvoista, kaupungissa ja maaseudulla asuvien ihmisten törmäyksistä ja viljelijöiden yhteisöllisyyden palauttamisesta. Keskustelussa pyrittiin laajentamaan talonpoikaiskulttuurin käsitettä niin paikallisesti kuin ajatuksellisesti. Esimerkiksi kulttuuripalkintoa myönnettäessä voitiin käyttää vanhan käsitteen rinnalla laajempaa maaseutukulttuurin käsitettä. Perinteisen talonpoikaisuuden ilmiöitä analysoitaessa on pidetty tärkeänä tunnistaa, miten ne näkyvät nykypäivän ihmisen elämässä. Uusi talonpoikaiskulttuuri muodostuu arvojen ja ilmiöiden tunnistamisesta laajentaen Viikunan ja Vuorelan talonpoikaisuuden määritelmää. Uuden ja vanhan tulkinnan keskeinen ero on siinä, että uudessa käsitteessä talonpoikaisuuden ja maatalouden suhde joutuu uudelleen punnittavaksi.

Talonpoikaisuuden uudistuminen näkyy säätiöön kutsuttujen jäsenten muutoksessa. Aiemmin jäsenet painottuivat humanisteihin, kun viimeisen kymmenen vuoden aikana uudet jäsenet ovat olleet usein rakennusasiantuntijoita, maakunnan kulttuuriaktiiveja, yrittäjiä tai talousasiantuntijoita.

Maaseutuasuminen ja -rakennukset ovat pysyneet kuitenkin edelleen talonpoikaiskulttuurin keskeisenä teemana. Talonpoikaisperinteestä riittää yhä ammennettavaa. Talonpoikaisuuden korostettavat piirteet ovat sidoksissa kulloiseenkin historialliseen tilanteeseen, mikä ei kuitenkaan vähennä vuosisataisen perinteen tallentamisen ja tutkimisen arvoa. Säätiö toimii foorumina ajatusten siirtämisessä perinteisestä talonpoikaiskulttuurista nykyihmiselle. Sääntöjen jälkimmäinen pykälä onkin ollut säätiön toiminnan pääkohde 2000-luvulla. Uustalonpoikaisuuden etsinnän ohella säätiö on ylläpitänyt vanhoja perinteitä ja luonut yhteyksiä yhteiskunnallisiin tahoihin.

Riitta Mäkinen toteaa itsenäisen talonpoikaisuuden ja sen kulttuuriperinteen yhdistetyn Suomessa kansallisvaltion rakentamiseen ja puolustamiseen. Maanviljelijöiden ja elintarviketeollisuuden yhteistyöhön perustuva elintarviketuotanto ja elävä maaseutu mielletään myönteisiksi ilmiöiksi myös maailmanlaajuisesti. Mäkinen mukaan talonpoikaiskulttuuri merkitsee myös pitkän perspektiivin ajantajua, omatoimisuutta, luonnonläheisyyttä sekä siihen liittyviä taitoja, joita voidaan toteuttaa erilaisissa ympäristöissä. Uusin tulkinta ei kuitenkaan sido talonpoikaiskulttuuria maatalouteen.

Mäkinen toteaa suomalaisen talonpoikaiskulttuurin olevan koko kansan kulttuuria.

Hyvä historiikki

Riitta Mäkinen kertoo *Kulttuurikööri*-teoksessa Talonpoikauskulttuurisäätiön hallituksen toimintahistorian. Teos on usealta kohdin henkilöhistoriallinen säätiön merkkihenkilöiden valokuvia ja toimihenkilömatrikkeleita myöten. Käsittely etenee historiikille tyypilliseen tapaan kronologisesti. Teoksessa painotetaan lähihistoriaa, sillä säätiön aiemmat historiakatsaukset kattavat sen historian viisi ensimmäistä vuosikymmentä.

Mäkinen nostaa ansiokkaasti esiin säätiön toiminnan erityispiirteet. Kokonaisuudessaan teos on luettava esitys säätiön toiminnasta. Säätiön tekemän työn käytännön seurauksiin viitoittavat tietä esimerkiksi säätiön myöntämien kunniakilpien jakautuminen maakunnittain ja kulttuuripalkinnon saajien mainitseminen. Säätiön historian tul-

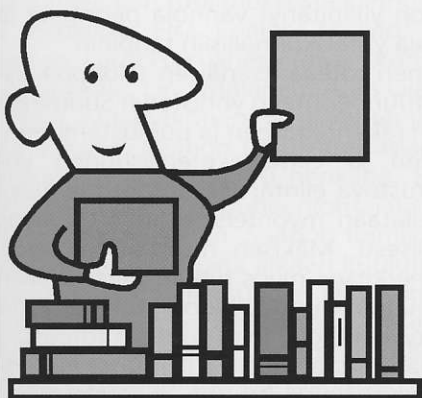
kinta sen toiminnan näkökulmasta on toimiva ratkaisu erityisesti sellaisella henkilöjäsenistä koostuvalla säätiöllä, joka valitsee itse omat jäsenensä.

Erityismaininnan teos saa aiheeseen sopivasta punamullanvärisestä kannesta ja tyylikkään harmonisesta ulkoasusta. Teoksen ulkoasu ja kansi vastaavat sen sisältöä. Talonpoikauskulttuurisäätiön tunnus on kekseliäästi sijoitettu kehystämään sivunumerointia. Tunnus kuvaa niin sanottuja tarvaansarvia. Talonpoikauskulttuurisäätiön tunnukseen piirsi arkkitehtijäsen Yrjö Laine vuonna 1939. Tarvaan tulkittiin kuvaavan metsäkaurista, hirveä tai alkuhärkää. Sanalle ovat sukua latinan sana *taurus* ja kreikan sana *tauros*. Sarvien on selitetty kuvaavan esimerkiksi talonpoikauskulttuurin luonetta ihmiskunnan yhteisenä perintönä, jolla on useita tulkintoja. Tarvaansarvien selitys on yksi esimerkki *Kulttuurikööri*-teoksen perusteellisuudesta.

Hilja Toivio

Vaivaako mieltäsi visainen kysymys?

Milloin alkoi ja loppui lasten myynti huutokaupalla? Mistä löytyy runo, joka alkaa "Täs on tonttu Tippeli ja osaan monta seikkaa"? Mitä tarkoittaa rivinteeraus? Mitä kamarineiti ja adjutantti oikein tekivät? Mitä tarkoittaa sana pieti? Mitä tarkoittaa ruotsalaisen vuoden 1759 ören kolikon takana olevat kirjaimet AF? Mistä löytyy essealaisten leivän resepti? Miten minun nimeni kirjoitetaan japanilaisittain?

Entä millainen on Alavudella käytettävä jussipaita? Mitä tarkoittaa Soria Moria? Mistä löydän oluttölkeistä tehdyn keinutuolin ohjeet? Minkä arvoinen on 5 penniä vuodelta 1866? Onko Suomesta löydetty dinosaurusten luita? Mitä tarkoittaa ilmaus päivät pääksytysten? Mitä tarkoittaa nimi Elli? Mistä löytyisi tietoa 1600-luvun naamiaisista? Mitä kappaletta alikersantti Hietanen hoilaa Tunteaton sotilas -elokuvan alkupuolella?

Kysy siltä, joka on tiedonhaun ammattilainen – kysy kirjastonhoitajalta!

Kysy kirjastonhoitajalta -palvelu:
www.kirjastot.fi/tietopalvelu/

Henrik Sass ja Perniön kirkon penkkiriidat 1660-luvulla

Sass-sukua ritarihuoneissa

Von Sass -suku on kirjoitettu Saarenmaan, Mi-taun ja Riikan ritarihuoneisiin. Keisarillisella luvalla koko Sass-suvulle tunnustettiin 21.9.1853 venäläinen vapaaherran titteli. Sass-suku kuuluu Saarenmaan, Liivinmaan ja Kuurinmaan aatelimatrikeleihin. Suku kirjoitettiin Suomen ritarihuoneelle 30.1.1818 numerolla 32 aatelismiesten joukossa. Eräs Saksaan muuttanut haara on siellä saanut vapaaherrallisen arvon.

Ruotsissa suku naturalisoitiin 1645 ja introdusoitiin ritarihuoneelle viittä vuotta myöhemmin numerolla 382. Suku on 30.1.1818 kirjoitettu Suomen ritarihuoneeseen numerolla 32. Sass-suvulla on ollut 1853 alkaen oikeus kantaa venäläistä paroni-titteliä. Sass-suvun yksittäisiä jäseniä oli jo 1815 alkaen korkeimmissa käskyissä ym. virallisissa dokumenteissa nimitetty paroneiksi.

Henrik Sass, Melkkilän herra

Henrik (IX) Heinrichsson Sass omisti Melkkilän säterin Perniön pitäjässä ja Sassenhofin Liivinmaan St. Mathaelin pitäjässä.

Sass oli soturi kiireestä kantapähän. Hän palveli vänrikkinä 1645 Turun läänin jalkaväkirykmentissä ja sen jälkeen hevosen kanssa ja jalan Puolan ja Venäjän sodissa 1645–1657. Hänet nimitettiin majuriksi 1672 ja everstiluutnantiksi Taa-lainmaan kapinassa 1675.

Henrik Sass yritti 1670 tulla asessoriksi Turun hovioikeuteen, mutta ei tullut ehdolle. Hän toimi myös valtiopäiväedustajana ja osallistui valtiopäiville 1672, 1675, ja 1686. Ennen viimeistä valtiopäiväedustusvuottaan Sass oli jo jättänyt ikuisiksi ajoiksi Melkkilän. Hän oli vuokrannut Melkkilän pois ja muuttanut Ruotsiin.

Henrik Sass oli luonteeltaan kiivas ja omanarvontuntoinen. Jully Ramsayn mukaan "Henrik Sassis-a virtasi levoton sotilasveri ja hänen valitsemisensa kirkonisännäksi johtui vähemmän sympatias-ta kuin runsaista lahjoista, joita virtasi Melkkilästä Perniön kirkolle. Inventaariokirjasta käy ilmi, että nuori Sass pikemminkin suosi lausetta *att lova runt och hålla tunnt*".

Melkkilästä lahjoitettiin inventaariokirjan mukaan tosiaan paljon kirkolle, enemmän kuin pitäjän muista kartanoista. Sass lahjoitti mm. kullatun kalkin ja pateenin (ehtoollisleipälautasen) sekä kultaamattoman kalkin ja pateenin, kaikki puhdasta hopeaa. Niiden lisäksi lahjoituksiin kuului kaksi samettista messupukua, pari hienoa alttari-

peitettä, parivaate, suuri kastemalja. Lopuksi Sass lupasi korjauttaa sakariston.

Vuonna 1666 Henrik Sass kustansi kalterit Perniön kirkon ikkunaan ja kalkkimaalautti sakariston ulkoa.

"Perniön kirkossa ei ollut riitoja ennen kuin vapaasukuinen Henrik (Heinrichsson) Sass, tuli kirkonisännäksi", sanotaan Halikon kihlakunnan tuomiokirjassa 1661. Piispa Juhana Terselius toimitti 1661 kristillisen penkkijärjestyksen Perniön kirkossa. Hänen apunaan olivat mm. Henrik Sass, Hebla ja Maria Gyllenhjerta Viipurin kartanosta, Teijon herra Arvid Beurres, Lemun herra Kustaa Sabelstierna ja kuninkaankartanon hoitaja Pietari Skarp. Aessori Maunu Rålambstierna edusti maaherraa. Jakotoimitus kesti kauan (8.1. ja 1.3.). Melkkilän herra oli jaossa keskeinen, ja siitä aiheutui selkkauksia hänen ja muiden aatelisten välillä.

Perniön kirkon penkkijärjestys

Perniön kirkon keskiosassa istuivat ensimmäises-sä penkissä Melkkilän herra Henrik Sass, Hämeen-kylän ja Huhdin herra Henrik (Eriksson) Sabelstier-na sekä Teijon säterin herra Arvid (Claesson) Beur-raeus. Sassin paikka oli penkin naisten puoleises-sä päässä, Beurraeuksen penkin eteläpuoleisessa päässä ja Sabelstiernan paikka oli keskellä.

Toisen penkin pohjoispäässä istuivat Johan Gyl-lenhjerta ja Aitolahden herra Huvudsköld, etelä-päässä Hans (Torstensson) Ekelöfin kolme poikaa, joista tunnetaan nimeltä vain Torsten ja Hans. Kolmannessa penkissä istuivat pohjoispäässä Kyynä-mäen herra, asessori Magnus Rålambstierna ja Christer (Henriksson) Sabelstierna, Äyri-län, Torkki-lan ja Lemun herra Gustaf (Eriksson) Sabelstierna, eteläpäässä Ylikylän herra, majuri Jöran Sabelfana ja Ristikartanon herra Gustaf Wallas.

Neljannen penkin pohjoispäässä oli Elias Anderssonin, Peter Skarpin ja Erik Pantzelstiernan paikat, eteläpäässä istuivat Märten (Lindvedsson) Skoo (Hästesko) ja hänen kaksi poikaansa, ilmei-sesti toisesta avioliitosta olevat Märten ja Gustav. Penkit 5.–8. on myös mainittu.

Vuoden 1661 penkkijärjestyksessä todettiin, et-tä poikkikäytävän alapuolella olevat mukautuivat vanhaan penkkijärjestykseen.

Miesten penkit kirkkosalin eteläsivulla olivat seuraavassa järjestyksessä: Ensimmäisessä pen-kissä Kuninkaankartanon seurue, jolle oli varat-

tu kaksi sijaa, ja toisessa penkissä Melkkilän, Laukon ja Arpalan (jossa oli Tavast-sukua) seurueet, joille kullekin oli varattu kaksi sijaa. Kolmannessa penkissä olivat Pohjankylä, Hirvilahti ja Lemu, joista kullekin oli kaksi paikkaa. Neljännessä penkissä olivat Huhti ja Hämeenkylä, joille oloi varattu kaksi sijaa, sekä Kyynämäki ja Ylikylä, joille kummallekin oli varattu kaksi paikkaa. Viidennessä penkissä olivat Heikkilän, Suksenbölen ja Bobölen paikat, kullakin kaksi paikkaa. Näissä kaikissa oli siis selaisia aatelisia, että heidän seurueensa sai erityiset penkkisijansa.

Naisten puolelle ensimmäinen penkki oli varattu Margareta (Patricksdotter) Ogilwielle, Anna (Claesdotter) Slangille, Elin Sassille, Ingeborg Andersdotterille ja Sofia Beurreukselle. Toisessa penkissä olivat Margareta Frille (joka oli Anna Johansdotter Gyllenhjertan äiti), Elin Stålhandske, neiti Ingeborg Huvudskjöld sekä Margareta, Maria ja Hebla Gyllenhjerta. Kolmannessa penkkirivissä istuivat pohjoispäässä Karin Carpelan ja rouva Ekelöf (eli ilmeisestikin Hans Torstensson Ekelöfin vaimo Helena Hansdotter Stålhandske) ja eteläpäässä Jöran Sabelfanan rouva Margareta Axelhjelm, Margareta ja Karin Sabelfana.

Neljännen rivin paikat oli jaettu pohjoispäässä Ingeborg Sabelille, Sabelstiernan rouville ja kahdelle sisarelle ja eteläpäässä Sabelfanain ja Sabelstjernain naispalvelijoille. Viides penkki on jakamaton, ja siellä istuivat Anna (Johansdotter) Gyllenhjerta kolmen tyttärensä kanssa, Karin Lindelöf, Märtha Galt ja Henrik Grelssonin rouva. Kuudennessa penkissä oli Rålambstiernan ja Mäns Anderssonin naisväen paikka ja seitsemännessä Elin Anderssonin paikka.

Penkkijärjestyksen mukaan poikkikäytävän alapuolella olevat sijoittuivat vanhan penkkijaon mukaan.

Naisten penkit jakautuivat vielä niin, että kuorin sisällä oli hänen ylhäisyytensä valtakunnan amiraalin kreivinnan paikka. Ensimmäinen penkki oli varattu Henrik Sassin vaimolle Margareta (Patricksdotter) Ogilwielle (1658–1677), Anna (Claesdotter) Slangille, Helena Sassille (Helena Heinrichsdotter von Sass, joka sai myötäjäisiksi Laukon kartanon Perniön pitäjässä puolisoltaan Patrik Williamsson Ogilwieltä) ja Ingeborg Andersdotterille. Toisessa penkissä istuivat Teijon Sofia Beurreus, Viipurin viisi neitiä ja Karin Carpelan. Kolmannessa penkissä oli Elin Stålhandske neljän tyttärensä kanssa ja neljännessä penkissä pilaria vastassa sen pohjoispuolella Ingeborg Sabel ja Sabelstiernan sisaret ja pilarin eteläpuolella Ylikylän naiset ja heidän naisseuralaisensa.

Sassin juonittelut herättivät pahaa verta

Jully Ramsayn mukaan Henrik Sass oli juonitellen saanut itselleen lisää tilaa penkkisijojen jaossa: ”Voittaakseen tilaa hän (Henrik Sass) valitsi vierustovereikseen Teijon Arvid Beurreuksen, sairaan joka harvoin poistui saunastaan, ja ratsumestari Henrik (Eriksson) Sabelstiernan, joka pysyi koto-

na, koska oli saanut Puolan sodasta 1658 palattuaan kihlakunnan todistuksen, että hänellä oli sisäinen tauti.”

Mahtaileva Melkkilän muukalaissyntyinen herra, jonka aatelisarvo Ruotsissa ei ollut pariakymmentä vuotta vanhempi, ja hänen keplottelunsa kirkon arvokkaimman paikan valtaamiseksi itselleen, naisilleen ja seurueelleen herätti pahaa verta muissa pitäjän aatelisisa. Heti ensimmäisenä sunnuntaina uuden penkkijärjestyksen jälkeen syntyi kirkossa meteliä.

Syyskäräjillä 1661 käsiteltiin kahakkaa, jonka vapaasukuiset Henrik Sass ja Gustaf Eriksson Sabelstierna olivat aiheuttaneet Perniön kirkossa. Haarlalainen Henrik Yrjönpöika todisti valallisesti Sabelstiernan huutaneen Sassille: ”*Her aus*” (ulos). Sabelstierna tunnusti pyytäneensä Yrjö Jaakonpoikaa Kuhmisista ja Henrik Broota sanomaan Sassille, että tämän tuli saapua seuraavana aamuna kello 8 selvittelemään välejä Sabelstiernan kanssa. Sass kutsui todistajaksi Maunu Antinpojan Hirvilahdesta ja Niilo-nimisen kappalaisen. Talvikäräjillä 1662 asia oli taas esillä, ja todistaja Maunu Antinpoika ihmetteli todistajaksi nimeämistään, vaikka kirkossa oli ollut paljon muita ihmisiä.

Mutta ennen 1662 talvikäräjiä ja ennen ensimmäisen penkkikahakan selvittämistä sattui kirkossa toinen metakka joulupäivänä 1661. Tuomiokirkon mukaan kirkonisäntä Tuomas Erikinpoika ilmoitti, että kaikki olivat kirkon ulkopuolella ja mitään jumalanpalvelusta ei ollut suoritettu. Kun hänet kysyttiin mikä sen aiheutti, hän ja kaikki pitäjäläiset vastasivat, että syynä olivat vapaasukuiset Johan Kristersson Gyllenhjerta (Viipurin kartanon omistaja) ja Henrik Sass, jotka olivat tarttuneet miekkoihinsa ja riidelleet penkeistä.

Mentyään ulos kirkosta Sass oli lähettänyt palvelijansa Klaun Niilo-kappalaisen luo kuoriin. Kun Niilo-herra oli tullut kuorista ja kysynyt, halusivatko he pitää riitansa jumalanpalveluksen ulkopuolella, jolloin hän olisi saarnaava, ei kukaan vastannut hänelle. Niilo oli mennyt kirkosta ulos ja suljettut ovet, jotka ovat yhä suljettuina. Riita oli syntynyt, kun penkkijärjestys oli määrännyt Johan Kristersson Gyllenhjertan istumaan toisen penkin pohjoispuoleisessa päässä, mutta hän ei ollut halunnut nähdä Sassia arvokkaimmalla paikalla.

Nämä herrat ottivat ankarasti yhteen myöhemminkin. 10. ja 11. heinäkuuta 1663 kesäkäräjillä oli esillä omituinen juttu. Perniön kirkkoherra Henrik Sylvanus oli kuollut, ja hänen ruumistaan kuljetettiin Taamarlasta kirkolle. Melkkilän luona sattui välikohtaus. Joitakin miehiä ratsasti kartanoon ja sanoi Sassille: ”Varo, Johan Kristerinpoika ja hänen väkensä tahtovat hyökätä tänään kimpuusi.” Silloin Sass tuli saattueen luo ja joutui sanasotaan Gyllenhjertan kanssa, mikä johti siihen, että Sass veti esiin pistoolinsa ja kehotti toista kaksintaisteluun. Toiset saivat kuitenkin kiistelijät rauhoittumaan.

Myös Perniön pitäjän Lemon herra Gustaf Eriksson Sabelstierna haastoi naapurinsa Melkkilän herra Henrik Sassin kaksintaisteluun Perniön kirkossa. Tämäkin riita koski kirkon penkkijärjestystä.

Nämä tapaukset kuvaavat Sassin luonnetta ja ovat samalla tyypillisiä esimerkkejä aatelisherrojen ylpeydestä ja siitä, kuinka arkoja he ovat kunnian-sa suhteen.

Sass elää yhä näytelmässä

Henrik Sass oli levoton mies, joka oli jatkuvasti liikkeellä. Hän kulki aina ratsain. Sass joutui onnettomuuteen kesällä 1660 ratsastaessaan Melkkilästä kirkolle. Sillasta irtosi tukki, hevonen kompastui siihen, putosi sillalta jokeen ja loukkasi selkensä niin pahoin, että kuoli kahdeksan päivän kuluttua. Sass itse pelastautui jäätyään riippumaan sillan kaiteelle.

Henrik Sassin kuolinajasta on vaihtelevia tietoja. Byn kirkon epitafin mukaan hän kuoli 1684. Kuolinvuoden täytyttyä kuitenkin olla myöhäisempi, sillä Sass osallistui valtiopäiville 1686. Melkkilän kartanon historian mukaan hän kuoli vuoden 1690 vaiheilla Ruotsissa. Sassin toinen vaimo (Elisabet) Christina Gustavsdotter Bagge af Söderby avioitui uudestaan 1685 tai 1686, joten Henrik Sassin täytyy olla kuollut viimeistään 1686.

Henrik Sass elää yhä Santeri Ivalon kertomuksessa *Kristillinen järjestys penkkisijoista* sekä Perniössä elokuun alussa pidettävien Laurin markkinoiden yhteydessä jo kymmenisen vuoden ajan esitettyssä historiallisessa näytelmässä. Esityksessä Henrik Sass taistelee miekkaillen Henrik Sabelstiernan kanssa Perniön kirkossa. Näytelmä perustuu tositapahtumiin mutta siinä on sekoitettu Sassien ja Sabelstiernojen sukupolvia ja muitakin henkilöitä ja tapahtunutta.

Jyrki Airisto

Lähteet

Ali-Melkkilä, Raakel: Melkkilän kartanon historia. 1934.

Carpelan, Tor: Ättartavlor för de på Finlands riddarhus inskrivna ätterna.

Elgenstierna, Gustaf: Den introducerade Svenska Adelns Ättartavlor.

Genealogisches Handbuch der baltischen Ritterschaften.

Längelmäveden seudun historia II. 1954.

Perniön kirkon historiakirjat ja rippikirjat.

Sahalahden historia II. 1954.

Salonen-Salmo, Helmer ja Knaapinen,

M. A.: Perniön pitäjä. 1930.

Henrik Sassin vaimo Ogilwie-sukua

Henrik Sassin ensimmäinen vaimo oli Margareta Ogilwie, joka oli Patrik Williamsson Ogilwien tytär. Margareta oli syntynyt 1658, vihittiin 1658 ja kuoli Perniön Melkkilän kartanossa 1677 miehensä Henrikin ollessa sodassa.

Margaretan isä Patrik Williamsson Ogilwie oli syntynyt 1606 Skotlannissa. Hän polveutui sekä isänsä että äitinsä puolelta skotlantilaisesta aatelista, mm. Stuart-suvusta. Patrik Ogilwie oli aikansa Suomen rikkaimpia miehiä.

Ogilwien omistamia tiloja olivat Selkis (Selkee) Karkun (sittemmin Mouhijärven) pitäjässä sekä Voltis Kokemäen pitäjässä, Årlaks Mynämäen pitäjässä, Ostrova Narvan luona ja Reguleva Koporien läänissä Inkerinmaalla, jotka hän sai toisen avioliiton kautta, sekä vuodesta 1648 Vruda Jaman läänissä Inkerinmaalla ja 22.5.1651 alkaen Teivaala Pirkkalan (sittemmin Ylöjärven) pitäjässä. Hän oli Sahalahden Saarioisten säterin omista ja 1645 alkaen. Ogilwie myi Saarioisen 1669 silloiselle luutnantille, myöhemmälle kenraalimajuri ja maaherra Anders Erik Ramsaylle, joka Patrikin tavoin polveutui Skotlannista Ruotsiin muutaneesta aatelissuvusta.

Vanha Perniön pitäjässä sijaitseva Laukon kartano, jonka rakennukset sijaitsivat meren rannalla nykyisen Laukan kylän ulkopuolella, muodostui 1650-luvun vaiheilla jälleen erilliseksi ja huomattavaksi kartanoksi. Patrik Ogilwie nai eversti Henrik Sass vanhemman ja Elin Slangin tyttären Helena Henriksdotter Sassin ja sai myötäjäisiksi Laukon kartanon, jonka aviopuolisot ottivat asuinpaikakseen. Lähellä Laukkoa on nykyäänkin vielä Skotlantilaiskuja, joka on nimetty ilmeisesti juuri Patrikin mukaan.

Patrik Ogilwie tuli Ruotsin palvelukseen gemeninä 1624, oli majuri Turun läänin jalkaväkirykmentissä 10.10.1632 ja everstiluutnantti samassa rykmentissä 4.7.1642. Hänet mainitaan Ruotsiin naturalisoituna aatelmiehenä 1642 ja hänet introdusoitiin Ruotsin ritarihuoneelle vuonna 1642 numerolla 277. Hän oli eversti Turun jalkaväkirykmentissä 30.5.1655 ja Viipurin itäisen jalkaväkirykmentin everstikommentaja 3.8.1657. Hänet nimitettiin Käkisalmen läänin maaherraksi 1.8.1660. Hän sai 19.3.1669 oikeuden myydä Saarioisten säterin Sahalahdella.

Patrik Ogilwie kuoli keväällä 1674. Hänet haudattiin 13.12.1674 Turun tuomiokirkkoon kasvatti-isänsä, vuonna 1621 kuolleen eversti Samuel Cockburnin hautaan. Tämä hautamonumentti on vielä Turun tuomiokirkossa. Hautamonumenttia esiteltiin keväällä 2008 Yle Teeman ohjelmassa *Keisareittemme jäljillä, osa 3: Aleksanteri II – Suomen suuriruhtinas vuosina 1855–1881*.

Patrik Ogilwiella oli kolme puolisoa, joista ensimmäinen oli Turun läänin jalkaväkirykmentin everstin, Narvan linnanpäämies Jakob Williamsson Scottin (k. 29.1.1635) ja tämän vaimon Margareta Gibsonin (elossa vielä 1642) tytär. Hänen veljensä oli eversti Jakob Jakobsson Scott, joka naturalisoitiin Ruotsin ritarihuoneeseen numerolla 499. Ogilwien toinen puoliso noin vuodesta 1630 oli Catarina Nilsdotter Mannersköld, joka haudattiin 16.1.1653 Turun tuomiokirkkoon. Kolmas vaimo oli Helena Heinrichsdotter von Sass, Henrik Sass IX:n sisar. Hänet haudattiin 13.12.1663 Turun tuomiokirkkoon.

Jyrki Airisto

Huimaa menoa sukukokouksessa

Saturomaani paljastaa mitä kaikkea voi tapahtua

Kesä on sukukokousten ja -tapahtumien kulta-aikaa. Leppoisan auringon lämmössä suku kokoontuu sopuisasti esivanhempiensa kotitalon vehreille nurmikentille viettämään yhdessä onnellista aikaa. Miellyttävä kuva – mutta kuinka totta se onkaan? Saturomaani kertoo, millaista vipinää sukukokouksessa voi pahimmillaan olla.

Helsinkiläinen kirjailija, journalisti ja kääntäjä Jyrki Kiiskinen on julkaissut useita huumoria tulvehtivia kirjoja Jäniksestä ja Vangista. Kirjastoissa nämä teokset on luokiteltu lastenkirjoiksi, mutta sisällöltään ne voisivat yhtä hyvin ja paremminkin kuulua aikuisten hyllyyn. Aisopoksen hengessä tehtyjen eläinsatujen päähenkilöitä ovat aktiivinen Jänis ja hänen viisas ja ujo ystävänsä Vanki, joka on kalalta haiseva raitapukuinen pesukarhu.

Ystävykset osallistuvat kirjasarjan kolmannessa osassa sukukokoukseen. Kirjassa käsitellään monia kipeitä kysymyksiä, kuten sukuun kuulumista, poikkeavuutta, isättömyyttä ja perinnönjakoa.

Riitaa porkkanaperinnöstä

Kirja alkaa onnellisen jännittyneissä tunnelmissa, kun metsäjänisten monipäiväinen sukukokous oli tulossa. Innostuneessa tohinassa kukaan ei kuuntele juhlan alkupuheenvuoroa, sillä kaikki odottavat paikalle suvun vanhinna, isoäitien esiäitiä.

Kun esiäiti saapuu vihdoinkin paikalle, kärehtyvät sukupolvien väliset ajatuserot. Esiäiti ei ole sellainen kuin nuoremmat jänikset toivovat. Hän ei – kummallista kyllä – piitannut sukukokouksen herkuista vaan yhdessäolosta.

Esiäidin raihmainen kunto sai monet miettimään sitä, kuolisiko tämä pian. Alkoi riita esiäidin omaisuudesta, pesäkolosta ja mahtavasta porkkanavarastosta. Hyvinikin kaukaista sukua olevat katsoivat olevansa oikeutettuja esiäidin perintöön. Esiäiti, joka oli ”vanha ja ryppyinen kuin rusina”, kuuli riidan ja halusi antaa opetuksen ahneille sukulaisilleen. Hän kertoi olevansa omaisuudeton ja että pesäkolossa vilisee hiiriä. ”Minulla on vain ajatuseni. Ne jaan tasan teidän kaikkien kesken. Mutta vasta sitten kun minua ei ole. Puissa suhisevan tuulen saatte kaupan päälle.”

Juhlavieraiden joukossa oli monenlaista jänistä – kovin tutun tuntuisia tyyppejä kaikissa suurissa sukujuhliissa. Mukana oli luonnollisesti joukon marisija Kerttu, joka valitti musiikista ja tanssista: ”Juhlissa ei ollut lainkaan arvokkuutta.” Joukkoon oli myös pujahtanut kuokkavieraksi jäniksen asuun pukeutunut kärppä, joka pisti poskeensa porkkanarouheella päällystetyn kakun.

Omahyväisiä arvostelijoitakin joukkoon riitti. Rouvajänikset ruotivat joukolla vaaleanpunaisen metsäjänistytty Pamelan turkin väriä. ”Tuo turkki ei varmasti ole aito”, muuan rouvajänis epäili. ”Värjätty on”, ystävänsä vastasi. ”Halpaa väriä”, se sanoi.

Poikajänikset parveilivat söpön puputyttö ympärillä

mutta puputyttö valitsi ystäväkseen Vangin, jonka kuulumista sukuun oli pohdittu. Myöhemmin joukkoon liittyi muitakin poikkeavan värisiä jäniksiä, jotka viihtyivät mieluummin Vangin kuin happaman herrasväen seurassa.

Kokoukseen tuli myös kauan sitten maailmalle lähtenyt Viljo, nyttemmin nimeltään von Wilhelm. Hienostuneen Viljon turkki oli permanentattu ja hän jakoi ranskalaisia makeita porkkanoita tuliaisina suuresta maailmasta. Viljo kavereineen halveksi kotipuolen jänisten huonoja tapoja. ”Kamalia junteja”, yksi niistä sanoi. ”Ne haivat kaikki.”

Olkkoon näkymätön suku kanssanne

Harva suku on vailla keskinäisiä jännitteitä ja riitoja. Pahimmassa tapauksessa riidat puhkeavat sukukokouksessa. Jänistenkin sukukokouksessa käytiin perheriita, kun jänisperhe ei päässyt yksimielisyyteen siitä, montako poikasta heillä on. Riita laantui, kun ukkojänis tyytyi siihen, etteivät kaikki poikaset ehkä olleetkaan hänen vaan naapurin.

Isättömyys voi olla yksi kipeimpiä suruja. Jänikselle isä oli jäänyt vieraaksi. Hän etsi sukukokouksesta isäänsä, joka oli luvannut tulla paikalle. Isä oli aina luvannut tulla tapaamaan häntä, muttei koskaan tullut. Kun paikalle saapui kenguru, piti Jänis tätä isänään. Vaikka myöhemmin selvisi, ettei kenguru todellakaan ollut Jäniksen isä, Jänis ja Vanki jättivät sukukokouksen ja lähtivät isäengurun pussissa maailmalle.

Kirja päättyy raamatullisiin tunnelmiin ja maailmanlopun uhkaan, josta Jänis ja Vanki pelastavat metsäjänisten suvun. Maailmalla he saivat Nooalta selville, että pohjoisessa mannerjää on sulamassa, merivesi nousee ja hautaa kaikki maat. Jänis ja Vanki palasivat suojelemaan sukua ja muita eläimiä. ”Suvusta ei jää jäljelle ketään, joka pitäisi yllä metsäjänisten sukerperinteitä, viisautta ja iloisia elämäntapoja.”

Myrskyn tultua Vanki johdatti paniikissa olevat jänikset kallioluolaan turvaan. Jänis jakoi piilottelemansa nahistuneet porkkanat ruoaksi poikasille, joille siitä riitti ihmeen tavoin ravintoa. Kun myrsky oli ohi, jänikset pääsivät ulos ja nälissään söivät metsän paljaaksi. Silloin Jänis kutsui suvun koolle ja kiitti vierailusta. ”Olkkoon näkymätön suku aina kanssanne”, Jänis sanoi.

Johanna Kurela

Jyrki Kiiskinen:

Jänis ja Vanki sukukokouksessa.

Kuvittanut Jukka Lemmetty.

Tammi, Helsinki 2006.

Teos on saatavana myös äänikirjana.

Menneitä muistellen -kirjaa saatavana

Pekka Sillanpään vuosina 2000–2008 Orpanassa julkaistuja artikkeleita on koottu kirjaksi. *Menneitä muistellen* -kokoomateokseen on lisätty mm. Urjalasta kotoisin olevien Ville Villenpojan ja Juho Juhonpojan sukupuut ja jälkeläistaulut.

Kirjassa on 157 A4-kokoista sivua, ja se on saatavilla hintaan 25 €/kpl.

Tilaukset

Pekka Sillanpää,
Satamakatu 3 A 9, 33200 Tampere.
Puhelin: (03) 222 9081 tai 050 505 9081.

PEKKA SILLANPÄÄ

Menneitä muistellen

PIDÄ TIETOSI AJAN TASALLA!

Muistathan ilmoittaa jäsenasioista vastaavalle Riitta Kuukalle, jos yhteystietosi (osoite, puhelinnumero, sähköpostiosoite) muuttuvat!

Punakynä heilumaan!

Sampolan sukututkimuspäivillä ja seuran jäsenilloissa on myytävänä seuran nimellä varustettuja tyylikkäitä, hyvälaatuisia punaisia kuulakyniä.
Kannata seuraa ja osta omasi!

UUTUUS!

SUKUTUTKIJAN KÄSIALAKASSI

Tamperelaisten sukututkijoiden tämän syksyn ja talven kuuminta muotia on Tampereen seudun sukututkimusseuran tyylikäs musta kassi, jossa kuviona on aakkoset vanhalla käsialalla. Tässä Tiina Miettisen suunnittelemassa kassissa kulkee mukavasti sukututkimukset ja historia-aiheiset kirjat arkisto- ja kirjasto-matkoilla.

Kassin voi tilata osoitteesta irma.vainio@tamsuku.fi tai ostaa seuran tilaisuuksista. Kassin hinta on postikuluineen 10 euroa.

Tiedonlähteitä internetissä

Suomen yksityisten oppikoulujen digitaalinen matrikkeli

www.yksityiskoulut.fi/matrikkeli/index3.htm

Pieni tietosanakirja (1925–1928) digitoituna

<http://runeberg.org/pieni/>

Historiallinen sanomalehtikirjasto –

Suomessa ilmestyneitä sanomalehtiä 1771–1890

<http://digi.lib.helsinki.fi/sanomalehti/secure/main.html>

Suomalaisia tekijänoikeuksista vapaita kirjoja digitoituna

www.gutenberg.org/browse/languages/fi

Kansalliskirjaston kokoelmien helmiä

(esim. pienpainatteita ja käsikirjoituksia) digitoituna

<https://oa.doria.fi/handle/10024/33018>

Tampereen seudun sukututkimusseura ry

SYKSYN 2009 OHJELMA

ESITELMÄT

Tilaisuudet ovat tiistaisin Tampereen Vanhan kirjastotalon (Keskustori 4) luentosalissa. Esitelmät alkavat klo 18.00. Luentosalin yhteydessä oleva seuran oma kirjasto on avoinna klo 17–18.

- 22.9.2009 Matti Wacklin: Tampereen Tammelan kaupunginosan teollistuminen. Huom! Seuran kirjasto on poikkeuksellisesti suljettuna.
- 6.10.2009 Pentti Peltö: Salomon Köykkä-Köhlströmin kirkoista.
- 20.10.2009 Jukka Sirén: Silfverspår-, Spår- ja Stubbe-suvut. Tulevan esipolvitaulukirjan esittelyä.
- 3.11.2009 Ulla Ijäs: Viipurin arkistojen henkilöhistorialliset lähdeaineistot.
- 17.11.2009 Virpi Nissilä: Norlund- ja Escholenius-sukujen talonpoikaiset juuret. Eurajoen Kainun Eskola ja Mullilan Piri 1540–1700.
- 1.12.2009 Jäsenistön digitarinoita ja glögitarjoilu.

Kaikki sukututkimuksesta tai esitelmien aiheista kiinnostuneet ovat tervetulleita mukaan!

RETKI

Tulossa marraskuun lopulla retki Helsinkiin. Lisätietoja jäsenilloissa ja seuran internetsivustolla osoitteessa www.tamsuku.fi. Seuran retket on tarkoitettu ensisijaisesti jäsenille.

Ilmoittautumiset retkelle jäsenilloissa tai sähköpostitse seuran sihteerille osoitteeseen hilja.toivio@tamsuku.fi. Ei ilmoittautumisia puhelimitse.

Sisällysluettelo

- Puheenjohtajan palsta 3
- Juhlaseminaari Vapriikissa 7.11.2009 4
- Juhlapäivä lauantaina 10.10.2009 5
- Retkellä Ruotsissa linnasta linnaan 6
- Juhlavuoden suuri sukutietokilpailu 12
- Kerro tarinasi digitaalisesti 14
- Henrik Johan Spåren jännittäviä elämänvaiheita 15
- Sukumuistomerkkejä maailmalta 20
- Talonpoikaisuuden tukijat 22
- Henrik Sass ja Perniön kirkon penkkiriidat 1660-luvulla 25
- Huimaa menoa sukukokouksessa 28
- Syksyn 2009 ohjelma 31